

Etiyopya Kültüründe Ahit Sandığı (Tabot) Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Ark of the Covenant (Tabot) in Ethiopian Culture

Tolga Savaş Altınel¹

Öz

Tanrı'nın Sina Vahyi'yle Musa'ya yaptırmış olduğu Ahit Sandığı'nın esin kaynağı, ismi, muhtevası ve akibeti birçok araştırmamanın konusu olmaktadır. Bu konu Kur'an'da da zikredilmiş ve bu vesileyle Müslümanların gündemine de girmiştir. Ahit Sandığı'nın sahip olduğu olağanüstü güçler, onun her dönemde gizemini korumasına vesile olmuştur. Ahit Sandığı ile ilgili çeşitli dinî geleneklerde birbirinden farklı rivayetler yer almaktadır. Bunlardan biri de Habeş geleneğidir. Habeş geleneği, ana akım Yahudilik ve Hıristiyanlıktan ayrılarak onun özgün ismini kullanmasının yanında günümüzde de ona sahip olduğunu iddia etmekle kutsal nesnenin gizemini bu topraklara çekmektedir. Makalemizde Ahit Sandığına Tabot denilmesi ele alınmış, onun Habeş topraklarına getirilme süreci ve günümüze ulaşma serüveni analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Habeş kültüründe Tabot'a Hıristiyan motifler yüklenerek yenilediği hatta farklılaştığı aktarılmıştır. Çevre kiliselerde kullanılan sunak tableti, Habeş geleneğinde Ahit Sandığı'nın özelliklerini alarak yeni bir forma kavuşmuştur. Bunun ötesinde Habeş kültüründeki Tabot'un Meryem'le özdeşleştirilmesi de Ahit Sandığı'nın Tanrı'nın ikametgâhı olması açısından yeni bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla Habeş geleneği, Tabot'a sahip olduğunu iddia ettiği kadar ona ve replikalarına yüklediği anlamlarla temeyyüz etmiş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ahit Sandığı, Tabot, Etiyopya, Tevrat, Meryem, Sunak Tableti, Siyon, Kebra Nagast

Abstract

The inspiration, name, content, and fate of the Ark of the Covenant, which God had Moses build with the Sinai Revelation, has been the subject of many studies. Since this issue has been mentioned in the Qur'an, it has also become the agenda of Muslims. Due to its extraordinary powers, there have been different narrations about the Ark in various religious traditions. One of them is the Abyssinian tradition. This tradition, separated from mainstream Judaism and Christianity, draws the mystery of the sacred object to these lands by using its original name. Thus, the present study discussed how the Ark of the Covenant was called the *Tabot*, and analyzes the process of it being brought to the Abyssinian lands and its adventure to reach the present day were tried to be analyzed. In addition, it has been reported that in the Abyssinian culture, the *Tabot* was renewed and even differentiated according to Christian motifs. In fact, the altar tablet used in the surrounding churches gained a new form by taking the features of the Ark in the Abyssinian tradition. Beyond that, the identification of the *Tabot* with Mary in Abyssinian culture has gained a new dimension in terms of the Ark being the so-called residence of God. Therefore, the Abyssinian tradition stands out, based on its attributes to the *Tabot* and its replicas.

Keywords

Ark of the Covenant, Tabot, Ethiopia, Torah, Mary, Altar Tablet, Zion, Kebra Nagast

* Sorumlu Yazar: Tolga Savaş Altınel (Dr. Öğr. Üyesi), Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Bölümü, Yalova, Türkiye. E-posta: tolgaaltinel@gmail.com ORCID: 0000-0002-6383-6484

Atf: Altınel, Tolga Savaş. "Etiyopya Kültüründe Ahit Sandığı (Tabot) Üzerine Bir İnceleme." *darulfunun ilahiyat* 33, 1 (2022): 63–91. <https://doi.org/10.26650/di.2022.33.1.1106102>

Extended Summary

According to the *Tanakh*, the Ark of the Covenant, which God had Moses build with the Sinai Revelation, has occupied an important place in the history of the early Israelites. Meanwhile, its name, nature, content, function, and fate continue to be the subjects of research. Due to its association with the so-called residence of God, a great holiness was attributed to it, while carrying the Ark was especially reserved for the *Levities*. The sacrifice was also given to the *Kohanim* (the privileged lineage of this tribe) in the context of service and reverence. Its passing into the hands of the Philistines was perceived as a divine warning, and it was returned to the Israelites with the miracles of God. In addition, King David, who brought it to Jerusalem, danced in front of it, while King Solomon had it placed in the holiest place of *Beth haMikdash*, which he had built.

The Ethiopian tradition regarding the Ark has drawn considerable attention. First, because it mainly uses its original name, and second, because it states that they have this Ark today. While the *Tanakh* uses the Hebrew word “*Aron*” for the Ark, it states that it disappeared after the Babylonians destroyed the temple.

As for the name of the Ark as *Tabot* (*Tabut* in the Qur’an) in Ethiopian literature, it has been attributed to Jewish sources by naming the chest in which Moses was placed by his mother as the *Tabah*. However, considering that the source of inspiration for the Ark is Egyptian culture, the main question is why the *Tanakh* calls the Ark “*Aron*” despite using this word in other contexts. However, the Qur’an and Ethiopian tradition continue to use the name of the culture from which the object was inspired.

The fate of the Ark is quite different from the one described in the *Tanakh*, especially when we examine the *Kebrä Nagast*, the national epic of Ethiopia. According to the legend, King Solomon’s son Menelik I was guided by the angel of God and he had the *Tabot* brought from Jerusalem to New Zion, with the help of the priest Azarias. The *Tabot*, which was brought to the city of administration through a legendary journey, has been moved to different places for security reasons several times in the historical process, according to the narratives in other written/oral sources. Ultimately, in Ethiopian tradition, it is accepted that the *Tabot* is still preserved in the Church of Mary Zion in Aksum.

Interestingly, the journey of the *Tabot* to Ethiopia, which is the main theme of the *Kebrä Nagast*, has been highly criticized. In addition to the two different journeys, the accommodation points in the narratives seem to be problematic in terms of geography. It is also suspected that it might have been brought to Aksum during the time of Menelik I. Beyond that, it is not known when it was placed in the church in Aksum. The fact that it is not mentioned at all in Ethiopian sources or that there are different narratives about it in different parts of Ethiopia prevents the formation of its uninterrupted and consistent narrative.

Conversely, although the Ethiopian tradition preserves the original name of the Ark and claims that it was moved to these lands, they have become the representatives of a great transformation in this regard, with the meaning and perceptions attributed to its nature over time. In fact, in Ethiopian tradition, the *Tabot* appears to have turned into an altar tablet (similar in shape and function), which we encounter in Coptic and Syriac churches, rather than a chest. Based on this metaphorical name transformation, the chest or storage location where the tablet is placed is known as the *Minbere Tabot*. Thus, the altar tablet in other churches replaces the Ark in Ethiopia. In addition, the holiness of the Ark was transferred to it, and it was forbidden to touch or look at it. In fact, these altar tablets, which provided the legitimacy of each church, has not only resulted in the imitation of the *Tabot*, but it has also caused the emergence of more *Tabots* (*tabotots*) than the number of churches in Ethiopia. These tablets dedicated to God, Mary, and the saints have been identified with the beings to which they were dedicated. In a sense, these *Tabots* have become their place of residence and representation, just like the Ark. These *Tabots* also play a central role in today's *Timqat* feast, and even though they are replicas, significant effort has been made to bring back each *Tabot* taken from the churches to Ethiopia. In this case, their return was enthusiastically welcomed by large crowds.

Finally, the transformation of the original *Tabot*, preserved by a devoted clergyman in the church of Mary Zion, is its identification with Zion and Mary. Inheriting the Tanakh descriptions of Zion, the Ethiopian tradition gave Zion a new meaning: it is identical with the Ark of the Covenant and Mary. The fact that the Ark contains the tablets on which God's words were written is kept the same as the Virgin Mary carrying Jesus in her womb. Consequently, the Ethiopian tradition and the Ark seem to have created the "New Ark of the Covenant," just like the renewal of the same covenant in the transition from Judaism to Christianity. In this regard, by using his perception of holiness in the past, it not only sanctifies the altar tablet (which is the legitimacy tool of the churches) but also unites the old and new by making the Virgin Mary a partner in such holiness.

Giriş

Kur'an, İsrailoğullarının başından geçenleri hikâye ederken onların Allah yolunda savaşmak için peygamberlerinden bir kral istemelerini konu edinmektedir. Peygamberleri Allah'ın onlara Talut'u kral olarak gönderdiğini bildirince onlar buna itiraz etmiş, bu durum karşısında peygamberleri Allah'ın mülkü dilediğine vereceğini ve Tabut'un onlara gelmesinin onun hükümdarlığının alameti olduğunu söylemiştir. Akabinde de Tabut'la ilgili olarak "içinde Rabbinizden bir sekine ve Al-i Harun ve Al-i Musa'nın terekesinden kalıntı" olduğu ve onu meleklerin taşıdığını bildirmektedir.¹ Bu ayetteki her bir ayrıntıya ek olarak Tabut'un Tanah'taki *Aron ha-Brit* veya *Aron ha-Edut* olarak isimlendirilen sandıkla özdeşleştirilmesi onunla ilgili araştırma alanını genişletmektedir.²

İlgili ayette başta sekine olmak üzere Tabut'un içinde var olanların mahiyeti, yine onun içinde var olan kalıntının Al-i Harun ve Al-i Musa'ya ayrı ayrı ait olduğunun belirtilmesi³ ve Tabut'un melekler tarafından taşınması gibi her bir hususun Yahudi kültürüyle çevre kültürler arasında karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi gerekmektedir. Genel bir kabul olarak Sekine, Sami dillerde yer alan ve

1 Bakara, 2:246-248.

2 Ahit Sandığı, Sami dinlerin ortak bir nesnesi olarak gerek kutsal kitaplarda gerekse de diğer dini metinlerde birçok isim almaktadır. Rivayetlerde onun "Tabuh" şeklinde okunuşu var ise de Kur'an'da Tabut şeklindeki okunuşu tercih edilmiştir. Sa'îd b. Mansûr, Ebû 'Osmân Sa'îd b. Mansûr el-Ĥorâsânî, et-Tefsîr min Suneni Sa'îd b. Mansûr (nşr. Sa'd b. 'Abdullâh b. 'Abdulâzîz Âl-i Ĥamîd), (Dâru's-Şamî'î, 1417/1997), III, 938. Kur'an'daki içeriğine bağlı olarak Tabutus-Sekine denilmektedir. el-Mes'ûdî, Ebû'l-Ĥasen 'Alî b. el-Ĥuseyn b. 'Alî, Murûcu'z-Ĥeheb ve Me'âdinu'l-Cevher. nşr. Es'ad Dâğır, (Kum: Dâru'l-Hicre, 1409H), I, 62. Kitabı Mukaddes'te ise "Aron ha-brit" (Yeşu, 3:6; vd.), "Aron ha-edut" (Çıkış 25:22; vd.) ve Tanrı'ya izafe şeklinde "Aron Brit Yahve Elohikem" (Tesniye, 31:26; vd.) ve "Aron Yahve Elohikem" (Yeşu, 4:5) şeklinde kullanımları bulunmaktadır. Bunların yanında II. Tarihler kitabında bugün sinagoglarda Tevrat'ın içinde saklandığı dolap için kullanılan Kutsal Dolap anlamındaki "Aron ha-Kodeş" (II. Tarihler, 35:3) de Ahit Sandığı için kullanılmaktadır. Büyük bir olasılıkla Kitabı Mukaddes'teki bu tamlamalardan mülhem olarak İslami kaynaklarda Tabut'ul Ahd ve Tabut eş-Şehade isimlendirmeleri de bulunmaktadır. Bkz. İbn Ĥazm, Ebû MuĤammed 'Alî b. AĤmed el-Endelusî, el-Faşl fi'l-Milel ve'l-'Ehvâ'i ve'n-Nihâl, (Kahire: Mektebetu'l-Ĥâncî), 149; İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşķî, Kısaşu'l-Enbiyâ'. nşr. Muşafâ 'Abdulvâhid, (Kahire: Dâru't-Te'lif, 1388/1968), 171. Bununla birlikte Grekçe kökenli Sanduk kelimesine izafetle de "Sanduk uş-Şehade" ve "Sanduk ul-Ahdi" şeklinde de kullanılmaktadır. Tevrat'ın Arapça tefsirini yazan Saadya Gaon bu tabirleri tercih etmiş görülmektedir. (Tafsir Rasag, Çıkış 25:22; Tesniye 31:26). Geez'de ve günümüz Amharicesinde ise Tabot ismi tercih edilmektedir. Türkçemizde Tabut kelimesinin daha çok ceset taşınan nesne için kullanılmasından kaynaklı olsa gerek "Ahit Sandığı" şöhret bulmuş gözükmektedir.

3 İsrailoğullarının erken döneminde Harunilerin yanında Musacıların da var olduğuna dair için bkz. Tolga Savaş Altınel, İsrailoğulları'nın Kutsal Soyu Kohenler, İstanbul: MilelNihal, 2021, ss. 24-32, 160-161.

yerleşmek anlamına gelen s-k-n kökünden gelmektedir. Bu doğrultuda Rabbani literatürde İbranice telaffuzuyla *Şekina* (שכינה) Tanrı'nın hazır bulunmasını, bir yere tecelli etmesini ifade için kullanılmaktadır. Bu anlamla bağlantılı olarak da Tevrat'ta Tanrı'nın emriyle yaptırılan ve kendisine ikametgâh olarak belirlenen konargöçer tapınak *mişkan* (משכן) akla gelmektedir.⁴ Yahudi geleneğinde onun Tanrı ile eş anlamlı bir isim, Tanrı'nın tecellesi ve Tanrı'nın nuru olduğu şeklinde yorumlar yapılmaktadır.⁵ Bununla beraber Şekina kelimesinin gramer olarak dişil bir görünüm arz etmesi de oldukça farklı iddiaların ortaya atılmasına sebep olmuştur. Meşhur Yahudi antropolog Raphael Patai (ö. 1996), Şekina'nın İsrailoğulları arasında tapılan bir tanrıça olduğunu ve Tanrıça Aşera'ya denk geldiğini iddia etmektedir.⁶ Kur'an'da Tabut'la ilişkilendirilen Sekine'nin yanında onun Hz. Muhammed ve müminlerin kalbine indirdiğini bildiren ayetlerin⁷ varlığı, her ikisi arasında yorum farklılıklarına sebep olmakla beraber genel olarak kelimenin Arapça köküne uygun olarak “teskin etme” manasına vurgu yapılmış ve bu çerçevede Sekine'nin Allah'tan gelen yardım ve rahmet olduğu düşünülmüştür.⁸

Tabut'un içindeki Al-i Musa ve Al-i Harun'un bıraktığı kalıntılarla ilgili olarak İslam âlimleri onların Musa ve Harun'un asaları, çarıkları, elbiseleri, çölde İsrailoğullarının yiyeceği olan men'den (İbranice *man*) bir parça, Tevrat ve Musa peygambere verilen levhalar olduğunu aktarmaktadırlar.⁹ İslami kaynaklarda sayılan bu nesnelere paralel olarak İbranilere Mektup'ta, Ahit Sandığı içindeki kalıntılar; altından yapılmış man testisi, Harun'un filizlenmiş asası ve ahdin taş levhaları olarak sayılmaktadır.¹⁰ Tevrat'ta Tanrı, *man* mucizesinin nesiller boyunca hatırlanması için Harun'a bir testiye *man* doldurarak saklamasını emretmiştir.¹¹ Ahit Sandığı'nın yapım aşamasında Tanrı'nın Musa'dan sandığın içine taş levhaları koymasını emrettiği de bilinmektedir.¹² Ancak *Çıkış*'ın kronolojik anlatımına uygun

4 Çıkış, 40:34-38; Sayılar, 9:15-23. Yine Sami dinler arasında bulunan Sabilikte kabul töreninde inşa edilen ve Aydınlık Dünya'yı temsil eden kült çadırına da Şikinta denildiği bilinmektedir. Jorunn Jacobsen Buckley, *The Mandaeans, Ancient Texts and Modern People* (Oxford University Press, 2002), 98-107.

5 Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* (MilelNihal, 2021) ,80.

6 Raphael Patai, *The Hebrew Goddess* (Detroit: Wayne State, University Press, 1990), 107-111.

7 Tevbe, 9:26, 40; Fetih, 48:4,18, 26.

8 Salime Leyla Gürkan, “Sekine”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, 329.

9 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-*Qur'ân*, nşr. 'Abdullâh b. 'Abdilmuhsin et-Turkî, Dâru Hicr, 1422/ 2001. IV, 477. Gürkan, “Sekine”, TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, 330.

10 İbranilere Mektup, 9:4.

11 Çıkış, 16:32-34.

12 Çıkış, 25:16.

gelmeyecek bir biçimde bir testi *man*'ın Tanrı'nın huzuruna konulması¹³ konusu tevili zorunlu kılmış gözükmektedir.¹⁴ Yine Harun'un asasının Ahit Sandığı'nın içine konulması hususu muğlaklık arz etmektedir.¹⁵ Bunlara ek olarak *Tesniye* Kitabı, Sefer Tora'nın da bir tanık olarak Ahit Sandığı'nın yanına konulduğunu aktarmaktadır.¹⁶ Bu aktarımların ötesinde Süleyman'ın Ahit Sandığı'nı Mabel'e yerleştirdiğinde ise içinde iki taş tableten başka bir şey olmadığı bildirilmektedir.¹⁷

Tabut'un meleklerle olan ilişkisi Tevrat ve Kur'an'da farklı olarak ele alınmaktadır. Kur'an'da Tabut'un melekler tarafından taşınması¹⁸ ve Talut zamanında mülkün alameti olarak Tabut'un gelmesine İslam geleneğinde çok fazla yorum yapılmamıştır.¹⁹ Hâlbuki çalışmamızda değineceğimiz üzere Etiyopya geleneğinde Tabot'un intikalindeki olağanüstü durumlar göz önüne alındığında bu tür ayrıntılar gelenekler arası geçişler konusunda önem arz etmektedir. İslami gelenekte Tabut'un melekler tarafından taşınması hususunda Sarıkçioğlu'nun, Ahit Sandığı'nı sadece Levililerin taşıyabileceğini göz önünde bulundurarak buradaki meleklerden kastın onu taşımakla görevli insanların olduğunu söylemesi İslam geleneğinin şimdiye kadarki yorumlarına yeni bir boyut kazandırmış gözükmektedir.²⁰ Diğer taraftan Tanah'ın anlatımına göre Ahit Sandığı üzerine Kerubim meleklerinin suretleri yapılmış, onların kanatlarının arasında kapağın üstünde Tanrı'nın Musa ile görüşeceği aktarılmıştır.²¹ Buna ilaveten *Tesniye*'de Ahit Sandığı konu edilirken Kerubim meleklerinin suretlerine yer verilmemesi bu ayrıntının varlığını tartışmaya açacak bir dayanak mahiyetindedir.²²

13 Çıkış, 16:32-34.

14 Raşi, Çıkış, 16:32. Raşi'nin bu yorumu Türkçe'ye şu şekilde tercüme edilmiştir: "Mişkan inşa edildikten sonra Aron Aberit'in yanına koy" Tora ve Aftara. Çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın Aş., 2000, Şemot, 183.

15 Sayılar, 17:10. Ralbag'ın yorumu "Tanıklık" sözcüğü Aron Aberit'in içindeki On Emir levhalarını tanımlar. Bu nedenle bazılarına göre asa, Aron Aberit'in içine, bu levhaların önüne yerleştirilmiştir. Tora ve Aftara. Vayikra, 349.

16 Tesniye, 31:24-26. "Rabbi Meir'e göre Moşe'nin yazdığı Sefer-Tora Aron Aberit'in içinde On Emir levhalarının yanında yer alırdı." Diğer görüşler için bkz. Tora ve Aftara. Devarim, 708.

17 I.Krallar, 8:9.

18 Benzer bir şekilde Rabbin arşının taşınması konusundaki ayetler için bkz Mumin, 40:7; Hakka, 69:17.

19 Her ne kadar Kitabı Mukaddes'in anlatımına göre Ahit Sandığı'nın Filistililerden geri dönüşü (I. Samuel, 6:1-15.) sürücüsü olmayan bir kanı arabası tarafından gerçekleştiği düşünülsürse Tabut'un bizzat gelmesine bu tür bir yorum yapmak mümkün gözükmektedir.

20 Ekrem Sarıkçioğlu, "Babil'de Hârut ve Mârut'un Melekliği Meselesi," Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 33 (2014/2): 143.

21 Çıkış, 25:19-22.

22 Tesniye, 10:1-5.

Mahiyeti, içinde nelerin var olduğu ve meleklerle ilişkisi kadar Tabot'un/Ahit Sandığı'nın kökeni, diğer bir ifadeyle antik toplumlardan esinlenmiş olma ihtimali hususu önem arz etmektedir.²³ Her ne kadar Tanah'a göre Ahit Sandığı'nın şekli ve nasıl yapılacağı Sina Vahyi'nde en ince ayrıntısına kadar belirtilmiş ve onun Yahudi geleneğine özgü bir nesne olduğu izlenimi oluşturuluyorsa da Anubis Sandığı başta olmak üzere İsrailoğulları'nın Ahit Sandığı'na birçok yönden benzeyen sandık türlerine Mısır kültüründe rastlanması²⁴ bu kutsal nesnenin başka kültürlerden esinlenerek yapıldığını düşündürmektedir.²⁵ Ahit Sandığı'nın akıbeti ise arkeolog, dinler tarihçileri gibi akademisyenler kadar popüler kültürün de ilgisini de çekmektedir. Tanah anlatımına göre I. Mabet'in yıkılmasıyla²⁶ kaybolan Ahit Sandığı ile ilgili olarak birçok alandan farklı iddialar ileri sürülmektedir.²⁷ Kaybolan Ahit Sandığı'nın ahir zamanda Mesih tarafından bulunması da Mesih'in hükümdarlığının alameti olarak görülmektedir.²⁸

- 23 Yahudi geleneğinde Ahit Sandığı ile ilgili Türkçe çalışmalar için bkz. Lütfi Kaçan, *Kitab-ı Mukaddes ve İslam Geleneğinde Ahit Sandığı* (İstanbul:Ataç Yayınları, 2004).
- 24 David Falk, *The Ark of the Covenant in Its Egyptian Context: An Illustrated Journey* (Peabody, Massachusetts: Tyndale House Publishers, 2020); Scott B. Noegel, "The Egyptian Origin of the Ark of the Covenant," *Israel's Exodus in Transdisciplinary Perspective: Text, Archaeology, Culture, and Geoscience (Quantitative Methods in the Humanities and Social Sciences, 2*, Thomas E. Levy, Thomas Schneider, and William H.C. Propp, eds. (New York: Springer, 2015), 223-242.
- 25 Böylece mevcut Tanah yazımında ön plana çıkan metotlardan birisi olan kutsal öğelerin (nesne, ritüel vb.) köken hikayelerini Musa ile başlatmanın farklı bir yönden işletildiği görülmektedir. Musa peygamberden çok sonraları tezahür eden bir durumun ona dayandırılması örneğin Tevrat'ta tasvir edilen Toplanma Çadırı'nın keyfiyetinin, Mabet'in esas alınarak yazıldığı artık yadsınmamaktadır. Tabot örneğinde ise Musa'dan önce var olan bir nesnenin öncesinin yok sayılarak Musa peygamberle özellikle de Sina Vahyiyle başlatıldığı görülmektedir. Yüzyıllar boyunca Mısır'da yaşayan hatta bir dönem yönetiminde rol oynayan bir toplumun Filistin'e doğru yola çıkması bir milat olarak kabul edilse dahi bu onların Mısır kültüründen izler taşıdığı gerçeğini ortadan kaldırmayacaktır.
- 26 Babil sürgünününde kaybolmasından önce de birtakım anlatımlar Tanah'ta yer almaktadır. Zira. Kral Hezekiah'ın onu sakladığı, Menaşşe ve Amon zamanında ise Mabet'de olduğu Tanah'tan anlaşılmaktadır. Yine Kral Yoşiya zamanında Mabet'e geri getirildiği (II. Tarihler 35:3) ama yine gözden kaybolduğu rivayet edilmektedir.
- 27 Modern dönemde Tudor Patit'in Ahit Sandığı ile ilgili iddiası bölge olarak ve onun ne olduğu konusunda oldukça farklı bir mahiyet arz etmektedir. Parfitt, Ahit Sandığı'nın Yemen üzerinden Güney Afrika'ya götürüldüğü ve Lemba kabilesinin onun yenilenmiş haline sahip olduğunu iddia etmektedir. Ancak Lemba Ahit Sandığı olarak isimlendirilen bu kutsal nesne bir sandık değil bir davul şeklinde ve işlevindedir. John A Tvedtnes, "Ark of the Covenant . . . Again," *Review of Books on the Book of Mormon 1989-2011, Volume 20, Number 2, 2008*; Tudor Parfitt, *The Lost Ark of the Covenant Solving the 2,500-Year-Old Mystery of the Fabled Biblical Ark*, (Harper Collins e-book, 2009).
- 28 Bkz. Yasin Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 216-229.

Makalemizde çok geniş bir araştırma alanını kapsayan, farklı dini geleneklere sahip ve hala hakkında yeni yorumların yapıldığı Ahit Sandığı'nın Habeş geleneğindeki algılanışı ele alınacak ve onların nazarındaki hikâyesi sunulmaya çalışılacaktır. Gerçek Ahit Sandığı'na sahip oldukları iddiaları menkıbevi bir temelde olsa da ve zaman zaman boşluklar ihtiva ediyorsa da Habeş Hıristiyanlarının günümüzde hala onunla ilgili süregelen bir kutsallık anlayışı ve ritüelleri bulunmaktadır. Diğer taraftan onlar nazarında artık Tabot denildiğinde ilk etapta sunak tabletlerinin anlaşılması ve Ahit Sandığı'nı Meryem'le özleştirmeleri Habeşlileri bu konudaki en büyük dönüşümün ve anlamlandırmanın temsilcileri yapmaktadır.

Etiyopya Geleneğinde Ahit Sandığı İçin Tabot Kelimesinin Kullanımı

Geez dilinde sözlük anlamı kutu, kasa olan²⁹ Tabot, Orit'te³⁰ Nuh'un gemisi ve Ahit Sandığı'nı ifade etmek için kullanılmaktadır. Tekvin Kitabı'nın Geez tercümesinde Nuh'un gemisi Tabot/ታቦተ olarak isimlendirilmektedir.³¹ Buna paralel bir şekilde Jubileler Kitabı da Tanrı'nın Nuh'tan tufandan kendisini koruması için bir Tabot yapmasını istediğini, onunda Tanrı'nın ona emrettiği şekilde 27. Jübilenin beşinci haftasının (yedi yıllık) beşinci yılında bir Tabot yaptığını aktarmaktadır.³² Enoch kitabında ise benzetme üzerinden değinilen tufan hadisesinde inşa edilen gemi için diğer iki kitaptan farklı bir şekilde masqar/ ሞሽቃር³³ denilmektedir.³⁴

-
- 29 Wolf Leslau, *Comparative Dictionary of Ge'ez* (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1991), s.570.
- 30 Orit, Etiyopya geleneğinde Tevrat'ın beş kitabına ilaveten Yeşu, Hâkimler ve Rut kitaplarını da içeren sekiz kitap için kullanılan bir terimdir. Orit için Grekçe Oktatök (sekizli) ifadesi de kullanılmaktadır.
- 31 Yarutılış, 6:14. Augustus Dillmann, (ed.). *Veteris Testamenti Aethiopicæ Tomus Primus, sive Octateuchus Aethiopicus*, 3 fasc., (Leipzig, 1853–1855). Ran ha-Cohen'in dijital çalışması için bkz. <https://www.stepbible.org/version.jsp?version=Geez> (erişim: 10.04.2022).
- 32 Jubileler, 5:21-22. James VanderKam (trans.), *Sefer Hayovelim*, 2015, <https://opensiddur.org/readings-and-sourcetexts/festival-and-fast-day-readings/jewish/shavuot-readings/sefer-hayovelim-jubilees-preserved-in-geez/>
- 33 Habeş geleneğinde Nuh'un gemisi ve On Emir tabletine “delmek, kazımak” anlamındaki saqara kökünden türetilmiş olan masqar ismi verilmektedir. Leslau, *Comparative Dictionary of Ge'ez*, 510.
- 34 Enoch kitabının bir bölümünde Nuh için meleklerin ahşap bir yapı (ዕፀፌ: isew) inşa ettiklerinden söz edilmektedir. Enoch, 66:2. Robert Henry Charles, *The Ethiopic Version of the Book of Enoch* (Oxford: Clarendon Press, 1906).

Nuh'un gemisi, *Kebrā Nagast*'ta³⁵ ise Tekvin ve Jubileler'e paralel şekilde Tabot olarak yer almaktadır. Geez'de Hamara Nuh/ ሐመረ ኖህ³⁶ terkininin yanında günümüzde konuşulan Amharicede yine Sami dil ailesinde binmek anlamındaki r-k-b kökünden türetilmiş olan Merkeb tamlamasıyla የኖህ መርከብ (Nuh'un Gemisi) tabiri bulunmaktadır.

Tabot kelimesi ikinci olarak Musa peygamberin Sina Vahyi'nde Tanrı'dan almış olduğu emir uyarınca yaptırdığı Ahit Sandığı için kullanılmaktadır. Orit'in Geez tercümesinde ondan Tabot Zemertur/ ታቦት : ዘመረጡል³⁷ (Şehadet Tabotu)³⁸ Tabot Hīg/ታቦተ : ሕግ³⁹ (Yasa Tabotu) şeklinde bahsedilmektedir. Enoch ve Jubileler Kitabı'nda Ahit Sandığı tabirine rastlanılmamakta, daha ziyade göksel tabletler konu edilmektedir. Nitekim Jubileler Kitabı'nın başında Musa peygamberin Sina Dağı'nda Tanrı'nın mesajlarını alması hikâye edilirken bu husus yasanın taş tabletlere yazılmış olmasıyla sınırlı kalmaktadır. *Kebrā Nagast*'ın mevcut nüshalarında da ise Ahit Sandığı oldukça sıkça ele alınmaktadır. Ahit Sandığı bu eserde, Tabot Kidan/ታቦተ ኪዳንዮ (Antlaşma'nın Tabotu)⁴⁰ ታቦተ : ሕግ/Tabot Hīg (Yasa'nın Tabotu)⁴¹ gibi ifadelerle kullanılmaktadır. İsrail'in Tanrısı'nın Tabotu⁴² şeklinde yer alan isimlendirme yanında kitabın son bölümlerinde Tabot'un çoğulu olarak Tabotot'un da yer alması Ahit Sandığı algısında değişimin bir işareti olarak kendini belli etmektedir.⁴³

35 Kebrā Negast (Kralların İhtişamı), Süleyman'ın Sebe Kraliçesi Makeda ile olan ilişkisini anlatan Etiyopya geleneğinde büyük ilgi gören dini bir metindir. Sergew Gelaw, (Geez ve Amharice Tercüme), ክብረ ነገሥት, (ቋንቋዎች ጥናትና ምርምር ማክከል አዲስ አበባ ዩኒቨርሲ, (Languages Research Center Addis Ababa University, 1994); Carl Bezold (trans), Kebrā Nagast, Die Herrlichkeit der Könige, (München: Verlag der K. Akademie der Wissenschaften, 1905); E. A. Wallis Budge (trans.), The Queen of Sheba and Her Son Menyelek, (London, Boston, Mass. [etc.]: The Medici Society, limited, 1922); Nur Yener (çev). Saba Melikesi Belkıs, (Ankara: Yurt Yayınları, 2017).

36 E. A. Wallis Budge, History of Abyssinia II, (Routledge 2014), 639; Leslau, Comparative Dictionary of Ge'ez, 234; Sir Ernest Alfred Wallis Budge, An Egyptian Hieroglyphic Dictionary: with an Index of English Words, King List and Geographical List with Indexes, List of Hieroglyphic Characters, Coptic and Semitic Alphabets, etc. (London: John Murray, 1920), 873-874.

37 መርጡር /መርጡል Mertul veya Mertur, şahadet, barınak, sığınak, tapınak şapel ve kilise anlamında kullanılmaktadır. Köken olarak Grekçe şehit anlamındaki martır ile ilişkilendirilmektedir. Leslau, Comparative Dictionary of Ge'ez, 361.

38 Sayılar 4.5.

39 ሕግ: Hīg yasa, kararname, kanon, ayin, kural, düzenleme, tüzük, norm antlaşma, gibi anlamlara gelmektedir.

40 Antlaşmanın Tabotu, Tanrı'nın Antlaşmasının Tabotu şeklinde de yer almaktadır. Kebrā Nagast, 10:1, 2; 11.

41 Benzer şekilde Tanrı'nın Yasasının Tabotu, Yasamın Tabotu gibi izafetler şeklinde yer almaktadır.

42 Kebrā Nagast, 59:5.

43 Kebrā Nagast, 104:9,11.

Tabot kelimesinin Antik Mısır dilinde kutu, sandık, lahit, tabut ve türbe anlamına gelen Debet/debat (tebet/tebat) sözcüğünden alıntı bir kelime olduğu düşünülmektedir.⁴⁴ Bu kelime Sami dillerde Arapça ve İbranice’de özellikle de Kur’an ve Tanah’ta kullanılmaktadır. Yine Süryanice Kabuta kelimesinin de bu kökten geldiği sanılmaktadır. Ancak bu kökten gelen kelimelerin kutsal kitap ve tercümelerinde ifade ettikleri nesnelere farklılık arz etmektedir. Bu gelenekler arasında olası geçişkenliği veya kelime tercihlerinin arkasındaki nedenini görebilmek bütüncül bir bakış yakalayabilmek için önem arz etmektedir.

	Nuh’un Gemisi	Yusuf’un Tabutu	Musa’nın Sandığı	Ahit Sandığı
Masoretik	Teva45	Aron	Teva	Aron
Süryanice	Kabut	Dufno	Kabut	Kabut
Yetmişler	Kibotos	Soros	Thivis	Kibotos
Kur’an	Sefine	X	Tabut	Tabut
Jubileler	Tabot	X	Nefik	X
Habeş Orit	Tabot	Nefik	Nefik	Tabot
Kıpti	Kibotos	Sele	Taibe	Kibotos46

Ahit Sandığı söz konusu olduğunda Habeş geleneğinin Kur’an’la beraber hareket ettiği ve aynı kökten gelse bile Kabut ve Kibotos kelimeleri kullanmadığı görülmektedir. Diğer yandan diğer nesnelere göz önünde bulundurulduğunda Habeş geleneğinin Kıpti, Grekçe ve Süryani kelime tercihini birebir uygulamadığı görülecektir.⁴⁷ Masoretik metnin Ahit Sandığı’nda özellikle farklı bir kelime tercih ettiği görülmektedir. Hâlbuki Tabut, Masoretik Tanah’ın terminolojisi içinde yer almakta ancak bu kelime Nuh peygamberin yapmış olduğu gemi ve Musa peygamberin, annesi tarafından içine konulduğu nesne için kullanılmaktadır. Yani Masoretik metin bilinçli bir şekilde Tabut kelimesini kullanmaktan geri durmuş gözükmektedir. Oryantalistlerin bu farklılığı sorgulamaları beklenirken, onlar tam aksine Habeş geleneğine benzer şekilde Ahit sandığı için Tabut kelimesini kullanan Kur’an’ı Kerim’in bu kelimeyi nereden aldığını sorgulamışlardır. Abraham Geiger (ö. 1874), Kur’an’ın kökenine dair meşhur iddiasına uygun olarak Hz. Muhammed’in Tabut kelimesini Yahudi kaynaklarından aldığını iddia etmektedir.

44 Leslau, Comparative Dictionary of Ge‘ez, 570. Arthur Jeffery, The Foreign Vocabulary of the Qur’ân (Leiden & Boston: Brill, 2007). Falk, The Ark of the Covenant in Its Egyptian Context, 47-48.

45 Kök harfleri t-b-h olup tabut ile aynı köke ve anlama sahiptir.

46 Karşılaştırma listesi için kavramların Süryaniceleri konusunda yardımlarından dolayı Dr. Servet Doğan’a; Grekçelerinin okumasına yardım eden Dr. Elif Tokay’a ve Kıptice ve Hiyeroglif işaretlerini okuyan Ar. Gör. Mukadder Sipahioğlu’na teşekkürlerimi sunarım.

47 Etiyopya Kilisesi, 1959 yılına kadar İskenderiye Patrikliği tarafından atanan başepiskoposlar tarafından yönetilmiştir. Bkz. Münir Yıldırım, “Afrika’da Kadim Bir Kilise: Etiyopya Ortodoks Kilisesi,” Milet ve Nihal 10:2 (2013): 126.

Ona göre Kur'an, Musa'nın içine konulduğu nesneden esinlenerek bunu Ahit Sandığı için de kullanmıştır. Zaten Mişna'da da Ahit Sandığı için Tabut kelimesi geçmektedir. Sonuçta ona göre Kur'an, Yahudi kaynaklarından alarak Ahit Sandığı'na Tabut demiş olmaktadır.⁴⁸ Ancak Tabut kelimesinin Mısır kökenli bir kelime olduğunun ağırlık kazanmasıyla Kur'an'ın Habeş kaynakları gibi kelimenin özgün halini kullandığı anlaşılmaktadır.⁴⁹ Neticede Kur'an kelimeyi iddia edildiği gibi Yahudi Aramicesinden almış olsa da bu kelimeyi Ahit Sandığı için kullanması onun nesnenin özgün isimlendirmesine bağlı kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla burada ilk sorulması gereken Masoretik metnin doğrudan Tabut kelimesini Ahit Sandığı için niçin kullanmadığıdır.

Masoretik metnin Ahit Sandığı için ölünün içine konulduğu nesne için kullanılan Aron⁵⁰ kelimesini tercih etmesini ilk bakışta bir tercüme alıntısı olarak görmek mümkündür. Ancak farklı yorumları ve tercih saiklerini göz önünde bulundurmamak da mümkündür. Aron'un, ilk kullanım yerinin Yusuf'un mumyasının içine konulduğu nesne olarak geçmesi göz önünde bulundurulduğunda Aron'un bilinçli bir tercih olması muhtemeldir.⁵¹ Zira ölünün içine konulduğu nesne ruhun yeniden döneceği bir mekân olarak kabul edilmektedir.⁵² Yahudi geleneğinde Ahit Sandığı'nın Şekina'nın konutu olarak kabul edildiği düşünüldüğünde Aron kelimesinin bu amaç gözetilerek kullanılmış olması ihtimal dâhilindedir. Zira Masoretik metnin Nuh'un gemisi ve Musa'nın sandığı için kullandığı Tabut kelimesi, bu tür bir anlamı içermemektedir. Bir diğer ihtimal Yusuf'un kemiklerinin konulduğu nesnenin (Aron) zamanla Ahit Sandığı yerine geçmiş olabileceğidir. Her ne kadar Tekvin Kitabı'nda kemiklerin Aron'a konulduğu söylene de *Çıkış* Kitabı, Aron'dan bahsetmeksizin Yusuf'un kemiklerinin taşındığını belirtmektedir.⁵³ Ancak daha Sina Vahyi gerçekleşmeden *man* tepsisinin sandık içinde saklanması söz konusu edildiği

48 Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, (M.D.C.S.P.C.K. Press, 1898), 31-32.

49 Bkz. Yasin Meral, *Samiri'nin Buzağısı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 11.

50 Bunun yanında Tanah'ta Aron, para kumbarası (II. Krallar 12:10; II. Tarihler 24:8; vd.) için de kullanılmaktadır. Ayrıntılı olarak bkz. David Marcus, "The Term "coffin" in the Semitic Languages," *Janescu*, 7 (1975): 93.

51 Kitabı Mukaddes'in tercümelerinde ceseti saklayan nesne anlamındaki Aron kelimesi için kutu anlamına gelen sözcüklerin tercih edildiği görülmektedir. Zira Grekçe kibotos kutu ve sandık anlamına gelmektedir. Günümüz batı dillerindeki ismi olan ark kelimesine kaynaklık eden Latince arca da benzer anlamda kullanılmaktadır.

52 Falk, <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/biblical-artifacts/artifacts-and-the-bible/ark-of-the-covenant-in-egyptian-context/>; Osiris'le arasında kurulan ilişki ve onun İsrail kültürüne adaptasyonu hususundaki yorum için bkz. Noegel, "The Egyptian Origin of the Ark of the Covenant," 226-239.

53 *Çıkış*, 13:19.

göz önünde bulundurulursa Sina Vahyi'nden önce de bir Aron'un olması kuvvetle muhtemeldir. Zaten Talmud, İsrailoğulları'nın çölde biri Yusuf'un kemiklerini taşımak için biri Tanrı'nın emri gereğince yaptıkları olmak üzere iki Aron taşındığı ifade etmektedir.⁵⁴ Bunlara ek olarak araştırmacılar tarafından Ahit Sandığı için temelde *Aron ha-Edut* ve *Aron ha-Brit* şeklinde iki farklı ismin olmasının iki farklı kaynağa işaret ettiği dile getirilmekle beraber işlevsel bazda iki farklı Ahit Sandığı'nın olduğuna dair bir sav da bulunmaktadır.⁵⁵ Neticede Masoretik metnin Aron kelimesini tercih ederek Ahit Sandığı'nın ilk defa Sina Dağı'ndaki vahiy ile İsrailoğulları'nın hayatına girdiği izlenimini vererek geçmişle bağını koparmada başarılı olmuş gözükmektedir.

Diğer bir soru Grekçe, Süryanice ve Kıpticeden birçok kelime alan Habeşlilerin niçin Ahit Sandığı'nda Tabot kelimesinde ısrar ettikleridir.⁵⁶ Zira Geez'de Kibotos ve Kabut kelimeleri rahatlıkla kullanabilecek kelimelerdir.⁵⁷ Habeşlilerin Tanah'ı ve Yeni Ahit'i tam olarak ne zaman tercüme ettikleri tartışmalıdır. Genel kanaat Tanah'ın Yetmişler Tercümesi'nden; Yeni Ahit'in ise Grekçe'den çevrildiği şeklindedir.⁵⁸ Konumuz itibarıyla mevzu bahis nesnelere Geez'e tercüme edilirken Yetmişler Tercümesi'nin esas alınmış olabileceğini tam olarak söylemek mümkün gözükmemektedir. Yetmişler Tercümesi her ne kadar Nuh'un gemisi ve Ahit Sandığı için büyük kutu anlamında kibotos sözcüğünü kullanıyor ve Habeşliler bu kelimenin yerine Tabut'u tercih etmiş olsalar bile Yetmişler Tercümesi, Yusuf'un tabutu için *soros*, Musa'nın Sandığı için ise papirüstan yapılmış sepet anlamında *thivis*; Geez tercümesi ikisine birden *nefik* (ከፍቅ) demektir. Kitab-ı Mukaddes'in Geez'e çevrilmesindeki diğer görüş ise İslamiyet öncesi IV. yy'da Friumentius ya da V. yy'da Dokuz Aziz zamanında Arapça'dan çevrildiği şeklindedir. Bu durumda Tabut kelimesinin Arapça üzerinden Geez'e geçmiş olma olasılığı artmaktadır ki bu da Arap yarımadası ve Habeş topraklarının Kur'an öncesinde Ahit Sandığı'nı Tabut olarak tanıyan olabileme ihtimalini kuvvetlendirecektir.

54 Babil Talmudu, Sota, 13a.

55 Dr. Rabbi Tzemah Yoreh, The Two Arks: Military and Ritual, <https://www.thetorah.com/article/the-two-arks-military-and-ritual>. (15/04/2022).

56 Nöldeke, Tabot kelimesinin Yahudi Aramicesinden alındığını düşünmektedir. Bunun aksine Rodinson kelimenin Arapça'dan geçtiğini düşünmektedir. Amsalu Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, Critical Edition and Annotated Translation of Dersanä Şeyon (Boston, Leiden: Brill, 2015), 9.

57 Nitekim Geez'de saklamak, gizlemek anlamında kabata (ከባተ) kökünden bir fiil bulunmaktadır. Leslau, Comparative Dictionary of Ge'ez, 275. Büyük olasılıkla bu fiil, Süryanice'deki Kabut kelimesiyle aynı kökten gelmektedir.

58 Dursun Ali Aykıt, Etiyopya Kilisesi (İstanbul: Ayışığı Kitaplığı, 2013), 92.

Diğer bir olasılık kelimenin Kur'an'ın inzalinden sonra Arapça'dan geçiş sağlamış olabileceğidir. Zira Ahit Sandığı'nın Habeş topraklarına götürülmesine değinen *Kebrā Nagast*'in Geez diline Arapça'dan tercüme edildiği kitabın künyesinden anlaşılmaktadır. Yine Carol Bezdold tarafından Budge'in İngilizce tercümesinden önce *Kebrā Nagast*'in Almanca neşredilen eserinin önüne konulan "Davut'un Krallığı'nın Nasıl Kudüs'ten Habeşistan'a Nakledildiğinin Sebebinin Şerhi" başlıklı Arapça metinde Ahit Sandığı "Tabutu Ahdillah"⁵⁹ olarak yer almaktadır.⁶⁰ Buna 13. yyda yaşamış Ermeni Ebu Salih'in Mısır ve komşu bölgelerdeki kilise ve manastırları konu eden tarih kitabında Tabutu'l-Ahd anlatımını da eklemek mümkün gözükmektedir.⁶¹ Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken husus Kur'an ve Habeş kaynakları arasında da tam bir uyum olmadığıdır. Nuh'un Gemisi'ne bazı Geez kaynaklarında Masqar ve Hamara⁶² denildiği göz önünde bulundurularak bir paralellik kazanılmış olsa da Musa'nın bebek iken konulduğu nesne her iki kaynaktan farklılık arz etmektedir. Nitekim Kur'an, Hz. Musa'nın konulduğu sepet için de tabut kelimesini kullanmaktadır.⁶³

Sonuç olarak bütüncül bir yaklaşımla Habeş geleneğinin söz konusu nesnelere kendi diline adaptasyonunda diğer bir gelenekten birebir yararlanmadığı gözükmektedir. Bu noktada bu geleneğin Ahit Sandığı için Tabot kelimesini tercih etme konusundaki ısrarı, onunla ilgili hikâyede bazı özgün durumları koruduğunu gösteriyor olabilir.

Tabot İsminin Sunak Tableti İçin Kullanılması

Kitab-ı Mukaddes kanonunun Geez dilindeki tercümelerinde Tabot, Nuh'un Gemisi ve Ahit Sandığı için kullanılmakla beraber Habeş geleneğinde Tabot'tan ilk çağrışımında anlaşılan nesne farklı bir mahiyet arz etmektedir. Zira Habeş kültüründe

59 Bu tanımlama Tanah'taki $\text{אֲרוֹן הַבְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵינוּ}$ (Elohim Yahve'nin Yasa Sandığı) ifadesini çağrıştırmaktadır.

60 Bezdold, *Kebrā Nagast*, *Die Herrlichkeit der Könige*, XLIX.

61 Abu Salih, *The Armenian, Churches and Monasteries of Egypt and Some Neighbouring Countries* (Oxford: The Clarendon Press, 1895), 287 (106a).

62 Kur'an'ın Nuh'un gemisi için özellikle sefine ve fülk kelimelerinin tercih etmesi araştırılması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Gılgamış Destanı ve Yaratılış kitabında konu edilen tufan hadisesinin karşılaştırmaları destan kayıtlarında onun büyük bir gemi olduğu belirtilmektedir. Bkz. Alexander Heidel, *The Gılgamesh Epic And Old Testament Parallels* (Chicago, London: The University of Chicago Press, 1949), 233. Zaten Nuh'un Gemisi'nin Zigguratları andıran bir Tabut şeklinde olması yüzmesine de engel olacak gibi görünmektedir.

63 20/Taha, 39. Bir başka makalemizde de Kur'an'da geçen İdris isminin kökeninin Habeşistan'da aranması gerektiğini teklif etmiştik. Bkz. Tolga Savaş Altinel, "Kur'an'ın Kavram ve Bağlam Hassasiyetine Bir Örnek Olarak İdris Peygamber", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61:1 (2020), 1-29.

mazruf- zarf veya parça-bütün (iç-dış) mecazıyla Tabot kelimesi, söz konusu sandığın içindeki On Emir levhalarına veya onun yerine geçen sunak tabletleri için de kullanılmaktadır.⁶⁴ Her ne kadar kutsal kitapta bu tabletler için ጸላ silla (çoğulu ጸላተ/Sillat) tabiri kullanılıyor⁶⁵ ise de kullanımda ve algılamışta Tabot, on emrin yazılı benzer şekilde olduğu tabletleri ifade etmek hususunda silla'nın yerini almış gözükmektedir.

Habeş geleneğindeki sunak terminolojisinin zaman zaman birbiri yerine kullanılan terimlerden oluşması, nesnelere isimlerinde karışıklığa sebep olmaktadır. Tabot'un, sandığı ve tableti ifade etmesinin yanında tabletin içine (veya üzerine?) konulduğu sandığa veya masaya "Tabot'un oturağı" anlamında *minber tabot* (ሙንበረ: ታቦት) denilmektedir. Neticede Tabot kelimesi sandıktan tabletlere isim olurken bu tabletin konulduğu yer için *minber tabot* kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bunun yanında sunağa, kurban kesilen yer anlamında *Miswa* (ሙሥዋዕ) da denilmektedir. Böylece esas olarak biri sabit diğeri taşınabilir iki tane sunak olmaktadır.⁶⁷

Tabot/Sillat, eski ve modern şekilleri farklılık göstermekle beraber 30x25 cm boyutlarında sert ağaçtan veya bir tür mermerden yapılmış bir tablettir. Muhtemelen ilk önceleri üzerine On Emir'in yazılı olduğu tabletler zamanla üzerinde sadece adandığı kişinin ismi yazılı hale getirilmiştir. Artık On Emir'in çok nadir olarak bu tabotların üzerine yazıldığı bildirilmektedir. Genel olarak üzerine haç ve adandığı varlığın ismi oyulmaktadır. Her bir Tabot/Sillat, azizlere, meleklerle, şehitlere ve kutsal keşişlere veya Tanrı'nın birkaç adından birine (Tanrı Baba, Emmanuel, İsa, Dünyanın Kurtarıcısı vb.) adanmaktadır. Öyle ki Tabot, söz konusu şahısla müşahhas bir varlık haline getirilmekte hatta onun cinsiyetini almış olduğu kabul

64 Tefera, *The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant*, 9-12; Emmanuel Fritsch, "The Altar in The Ethiopian Church History, Forms and Meanings," *Inquiries into Eastern Christian Worship*, *Eastern Christian Studies* 12, Bert Groen, Steven Hawkes-Teeples and Stefanos Alexopoulos (Editors), (Peeters Leuven, Paris, Walpole, Ma 2012), 447-449.

65 Çıkış, 31:18.

66 Genel olarak iki tipten bahsedilebilmektedir. Lalibela dönemine ait Minber Tabot'lar kolayca taşınabilir olacak kadar küçüktürler. Bacakları olan bu küçük, kübik, oyma ahşap minber tabotlar oldukça nadirdir. İkinci tip, 1520'lerde Alvares'in zamanında yaygın olan ve hala kullanılan tiptir. Çok daha uzun ve daha büyüktür; tabot ve çeşitli ayin kitaplarını ve aletlerini saklamak için rafları olan, üstünde sütunlu ve kubbeli kanopiler ve perdelik örtüleri olan bir tür sehpa veya dolaptır. Tefera, "The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant," 14-15.

67 Getatchew Hailu, "A History of the Tabot of Atronesa Maryam in Amhara (Ethiopia)," *Paideuma: Mitteilungen zur Kulturkunde* Bd., 34 (1988):13. Etiyopya kilise mimarisi ve İslam öncesi Kabe'deki mimari özellikler ve resimlerin benzerlikleri için bkz. R. D. Geoffrey King "İslam Öncesi Dönemde Kâbe'deki Resimler", çev. Ayşe Ersay Yüksel, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 57 (2016): 175-194.

edilerek o kilisede ikamet ettiği düşünülmektedir. Örneğin melek Mikail'e adanan bir Tabot artık Mikail'le aynileştirilmekte, o artık adanmış olduğu kişinin gücüne sahip olmaktadır.⁶⁸ Her bir kilisede birden fazla tabot/sıllat, olabileceği gibi her biri birden fazla varlığa adanabilmektedir.⁶⁹

Tabot/Sıllat, kilisedeki kutsal nesnelere arasında hatta bunların ilki olarak sayılmaktadır. Kilisenin açılışı esnasında piskopos tarafından kutsanarak yağlanan nesne bu tabottur. Böylece kilise kutsiyetini ondan almaktadır. Qese Gebez⁷⁰ tarafından kilisenin en kutsal yerinde korunan Tabot, örneğin diyakonun dokunmasıyla kirlendiğinde yeniden piskopos tarafından kutsanması gerekmektedir.⁷¹ Her bir Tabot ancak piskopos tarafından kutsanmaktadır.⁷²

Etiyopya Kilisesi tarafından İsa'nın vaftiz edilmesi anısına kutlanan Timkat bayramında Tabotlar, kilise dışına çıkarılmakta ve oluşturulan geçit töreninde baş üstünde taşınmaktadır. Yakın bir su birikintisi veya nehre doğru yürüyüşe geçen cemaat şemsiyeler eşliğinde renkli elbiseler giyen görevlilerin başı üstünde örtülü bir şekilde taşınan Tabotları izlemektedirler. Gece onun için hazırlanmış çadırda bekletilen Tabot ertesi gün nehrin kutsanması için kullanılmaktadır.⁷³ Kutsanan nehre cemaat girerek yeniden vaftiz olmaktadır. Akabinde tabotlar kilisedeki yerlerine yeniden taşınmaktadır.

Habeş Hıristiyanları Tabot/Sıllatı, kilisenin en kutsal nesnesi olarak görerak ona bir anlamda Ahit Sandığı muamelesi göstermektedirler. Yahudi geleneğindeki Ahit Sandığı için söz konusu durumlar Habeş kültüründe onun ismini alan bu tabletlere geçmiş görünmektedir. Tabotu görmek Tanrı ile karşılaşmak gibi kabul edilmekte ve o esnada yere kapanılmaktadır.⁷⁴ Yine Ahit Sandığı'nın Tanrı için bir ikametgâh olmasına benzer bir şekilde Habeşlilere göre tabletlerin adandığı varlığa ikametgâh olması söz konusudur. Öyle ki replika olduğu bilinen bu tabletlerin her birine Musa dönemindeki Ahit Sandığı gibi bir kutsiyet atfedilmektedir. Örneğin İngilizlerin, 1868'de Maqdala Savaşı'nda İmparator II. Tewodros'u mağlup ettikten sonra yurtdışına çıkarttığı birçok tabotlardan birinin uzun çabalardan sonra ülkeye

68 Modern Tabot hikâyelerinde I. Menelik'in Mikail Tabot'undan ziyade Meryem Tabot'unu tercih ettiği anlatılmaktadır. Budge, *The Queen of Sheba and Her Son Menyelek*, İntroduction, s.Ixm.

69 Getatchew, "A History of the Tabot of Atronesa Maryam in Amhara (Ethiopia)," 13.

70 Kilisede ayinden sorumlu üst rahiptir. Aykıt, *Etiyopya Kilisesi*, 129-130.

71 Aykıt, *Etiyopya Kilisesi*, 146.

72 Aykıt, *Etiyopya Kilisesi*, 114, 129; Getatchew, "A History of the Tabot of Atronesa Maryam in Amhara (Ethiopia)," 13-14.

73 Aykıt, *Etiyopya Kilisesi*, 157.

74 Getatchew, "A History of the Tabot of Atronesa Maryam in Amhara (Ethiopia)," 13.

dönüşü büyük bir sevinçle karşılanmış ve dini bir tören düzenlenmiştir.⁷⁵ Yurtdışında olduğu tespit edilen diğerleri hakkında da ülkeye geri getirilmesi için büyük bir uğraş verilmektedir.⁷⁶

Etiyopya Kilisesi'nde Ahit Sandığı'nın kutsiyetiyle donatılan bu sunak tabletinin benzerlerini etkileşim içinde olduğu kadim kiliselerde görmek mümkündür. Farklı olan husus Etiyopya Kilisesi'nin bu sunak tabletini isminden anlaşılacağı üzere Ahit Sandığı'yla özleştirmesidir. Süryani Kilisesi'nde Tabot/Sıllat ile aynı işlevi gören sunak *Teblitho* bulunmaktadır. Taşınabilir olması ve üzerindeki simgelere kadar *Teblitho* ve Tabot arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Aynı Tabot da olduğu gibi *Teblitho* da patriğin kutsiyet belgesi niteliğindedir.⁷⁷ Benzer şekilde Kıpti Kilisesi'nde sunak üzerine yerleştirilen *Maqt* isimli tablet benzer şekilde kilisenin meşruiyetini temsil etmektedir.⁷⁸ Dolayısıyla ekmek şarap ayininde kullanılan her bir kadim kilisede kullanılan bu tabletler arasındaki benzerlik kültürel bir geçişkenliğin göstergesidir. Ancak Etiyopya Kilisesi, Tabot üzerinden eski ile yeniye birleştirmiş olmaktadır. Kıpti ve Süryani Kilisesi sunak tabletini haç veya benzer bir kutsal öge ile ilişkilendirirken Habeş geleneği bunu Tabot'la ilişkilendirmeyi tercih etmiş gözükmektedir.

Neticede Etiyopya Kilisesi, Ahit Sandığı ile sunak tabletine tarihsel bir zemin oluşturmuş olmaktadır. Benzer bir şekilde krallıkları için de tarihsel bir zemin oluşturmak için yine Tabot'a başvurmaktadır. Onun Süleyman Mabedi'nden Etiyopya topraklarına getirilmesi Tanrı'nın ihtişamının ikametgâh değişikliği olarak sunulmakta ve inanılmaktadır. Ama daha önemlisi krallıkları Davut ve Süleyman'ın krallığıyla birleşmiş olmaktadır. Tabot'un bu intikalini konu edilen *Kebrä Nagast*, hikâyenin anlattığı şekilde gerçekleşmiş olduğuna şüphe duyulmasına kapı açacak özellikler barındırmaktadır. Ama sonuçta Habeşliler, Tabot'un intikali hikâyesi ile eski ve yeniye birleştirmenin diğer bir örneğini sunmuş olmaktadır.

75 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/1811267.stm> (erişim: 10.04.2022).

76 <https://www.eterinitynews.com.au/culture/pressure-mounts-on-british-museum-to-return-ethiopian-church-treasures/> (erişim: 10.04.2022).

77 Nihat Durak, Süryani Ortodoks Kilisesi'nde İbadet (İstanbul: Ragbet ayınları, 2011), 96. Keresteden veya mermerden yapılan bu tablet, İsa'nın gerildiği haçı sembolize etmektedir. Kduşkudşin'e (mihrab) monte edilen üzerine fyolo (sini) ve koso (kase) yerleştirilmektedir.

78 Yine Kıpti kilisesinde Ekmek- Şarap Ayini sırasında kullanılan ekmek ve kadehin üstüne konulduğu tabletin (Maqta) masanın üzerinde yer almasını gören bazı araştırmacılar, Habeş kültüründeki Tabot inancının kökenini buraya bağlamaktadırlar. Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, 17.

Tabot'un Habeş Geleneğindeki Hikâyesi

Günümüzde Aksum'da Siyon Meryem Ana Kilisesi'nde⁷⁹ korunduğuna inanılan Tabot'un, yapımı, mucizeleri ve Süleyman Mabedi'nden bu topraklara intikal hikâyesi ve ondan sonra da günümüze nasıl ulaştığıyla ilgili Habeş geleneğinde anlatılar bulunmaktadır. Tabot'un Musa zamanında yapımı, İsrailoğulları'nın Ürdün Nehri'ni geçerken gösterdiği mucizeler⁸⁰ veya Filistinlilerin eline geçmesi⁸¹ gibi anlatılar, Tanah'ta Ahit Sandığı'yla ilgili anlatılanlarla bazı farklılıklar içermekle beraber benzer bir geçmişe sahip görünmektedir. Ancak Süleyman peygamber zamanıyla Ahit Sandığı ve Tabot'un hikâyesi tamamen farklılaşmaktadır. Tanah'a göre Ahit Sandığı Süleyman'dan sonra da Mabed'de muhafaza edilmiş ama Babil Sürgünü sırasında kaybolmuştur.⁸²

Habeş geleneğinde Ahit Sandığı'nın Süleyman Peygamber zamanında Mabed'den alınarak el değiştirdiğine inanılmaktadır. *Kebrâ Nagast*'a⁸³ göre Habeş Tabotu, Süleyman'ın Makeda'dan olma oğlu olduğuna inanılan Menelik tarafından Kudüs'ten Habeşistan'a getirilmiştir. Kral Süleyman'ın Sebe Kraliçesi ile görüşmesi Tanah ve Kur'an'a konu olan bir kıssadır.⁸⁴ Ancak her iki kutsal kitapta da Süleyman ve Sebe kraliçesinin evlendiğinden bahsedilmemektedir.

79 Günümüzde ise Kilisesi'nin eski şapelinde korunmaktadır.

80 Kebrâ Nagast 17. Bölüm.

81 Kebrâ Nagast 61. Bölüm.

82 Bununla beraber Habeş Tabot'unu konu edinen Dersana Seyon isimli kaynak, hem onun ilk Tapınağın yıkılışına kadar olan anlatılarını (Ürdün Nehri'ni ikiye ayırması-Filistinlilerin ele geçirmesi vb.) hem de Kebrâ Nagast'a benzer bir şekilde Kudüs'ten Aksum'a yolculuğunun hikayesini içermektedir. Amsalu Tefera, "Cycles of Zion in Ethiopic Texts," *Essays in Ethiopian Manuscript Studies, Supplement to Aethiopia. International Journal of Ethiopian and Eritrean Studies* 4, Alessandro Bausi, Alessandro Gori, and Denis Nonsitsin (ed.) (Harrassowitz Verlag · Wiesbaden 2015), 148. Ayrıca Dersana Seyon'un İngilizce tercümesi bkz. Tefera, *The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant*, 149-178.

83 Mevcut nüshaların çoğunda bulunan baskı bilgisinin hikâye etmesine göre Kebrâ Nagast Kıptice'den Arapça'ya Piskopos Abba George ve Kral Gabra Maskal devrinde 409. Rahmet yılında (MS. 1225) tercüme edilmiştir. Daha sonra çevirenlerden biri olan İshak, Ya'ebika Egzie danışmanlığında kendisi ve Yamharana-Ab, Hezba Krestos, Adrew, Philip, Mah.ari-ab isimli kişilerden oluşan bir komisyon tarafından Geez diline tercüme edildiği aktarmaktadır. Geez tercümesi için 14.yy tarihlendirilmesi yapılmaktadır. Ancak bazı bölümlerini 16.yy ile tarihlendiren araştırmacılar da bulunmaktadır. Stuart Munro-Hay, *The Quest for the Ark of the Covenant*, (London, New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2005), 114. Bununla beraber Kebrâ Nagast'ın Saba-Menelik Devri, Süleyman'ın Sonraki Yaşamı-Dünya Krallarının Sami Ataları ve Hıristiyan Kehanetleri antolojisi olmak üzere üçlü bir yapısının olduğu iddia edilmektedir. David Allan Hubbard, "The Literary Sources of The Kebrâ Nagast," (PhD diss., University of St. Andrews., 1956), 392-412.

84 I. Krallar, 10:1-13; II. Tarihler, 9:1-12; Neml, 27:20-44.

Kebrâ Nagast'ta anlatılanlara göre, yirmi yaşında babası Süleyman'ı ziyaret eden Menelik, onun kendi yanında kalması teklifini reddetmiş⁸⁵ ve babasının onunla göndermiş olduğu asil ve din adamı sınıfı, Ahit Sandığı'nın yerine bir replikasını koyarak⁸⁶ aslını Habeş topraklarına götürmüşlerdir. *Kebrâ Nagast*'ın Tabot'un Habeşistan'a taşınmasıyla ilgili anlatısındaki zaman ve kişi seçimi ve tema vurgusu kayda değer bir mahiyet arz etmektedir. Süleyman peygamberin ölümünden sonra İsrailoğulları krallığın ikiye bölünmesi, Tabot üzerinden hanedanlığın intikaliyle ilgili zamanlaması oldukça isabetli bir kurgu görünmektedir. Diğer bir taraftan *Kebrâ Nagast*'ta Tabot'un krallığın bir meşruiyet alameti olarak sunulması da Kur'an'ın Talut kıssasındaki anlatımına uymaktadır. Talut'un krallığının bir alameti olarak Tabot'un gelmesini dile getiren Kur'an'la paralel bir şekilde bu kitap da I. Menelik'in krallığının meşruiyetini Tabot'u Habeşistan'a götürmesine bina etmiş gözükmektedir. Yine *Kebrâ Nagast*'ın I. Menelik'in onu çıkmış olduğu seferlerde yanında götürdüğünü belirtmesi, onun Tanah'ın anlatımına uygun olarak savaşta askerleri coşturmada bir enstrüman olarak kullanıldığının bilindiğini göstermektedir.

Kebrâ Nagast'ta ayrıca I. Menelik'in yanında Kohen Azaryas'ın Tabot'un Mabet'ten (ç)alınmasında rol oynadığı görülmektedir. Tanah'a göre Azaryas'ın, bir yerde Sadok'un oğlu diğer bir yerde torunu olduğu belirtilmekle ve Mabet'deki kohen liderleri listesinde yer almaktadır. Ancak o, Tanah'ta hakkında en az bilgi yer alan kohen liderlerinden birisidir. *Kebrâ Nagast*'a göre Tabot'un Mabet'den alınmasında Azaryas başrolde bulunmakta, I. Menelik ise Tabot'un alınmasından ancak kabile Gaza'ya geldiğinde haberdar olmaktadır.⁸⁷ Hâlbuki Arapça metinde I. Menelik planı yapan ve icra eden kişidir. Bu uğurda cinayet işlemekten de geri durmamaktadır. Bu iki hikâye arasındaki farklılığın sebebi I. Menelik'i aklamının yanında Habeşistan'da Tabot'u koruyan din adamları silsilesine Süleyman Mabedi'nden bir ata belirleme çabası olabilir.⁸⁸

Kebrâ Nagast'ın Tabot'un mahiyetiyle ilgili olarak anlattıkları Yahudi geleneğindeki Ahit Sandığı'nın özellikleriyle tam olarak örtüşmemektedir. Her ne kadar eserin 17. bölümünde Musa peygamberin akasya ağacından iki buçuk

85 *Kebrâ Nagast*, 39. Bölüm.

86 *Kebrâ Nagast*, 45-50. Bölümler.

87 *Kebrâ Nagast*, 53. Bölüm.

88 Burada dikkat çeken hususlardan birisi de Menelik'le gidecek olan din adamlarının ilk oğullardan seçildiği hususudur. Halbuki Tanah'a göre Süleyman döneminde rahiplik sistemi Kohenlik üzerine teşekkülünü tamamlamış gibi aktarılmaktadır. *Kebrâ Nagast*'ta ilk oğulluğun öncelenmesi İsrailoğullarının erken dönemindeki din adamlığı sisteminin bilinen gelişimine aykırı bir bilgi içerdiği gibi bu I. Menelik'in Süleyman'ın ilk oğlu olduğunun altını çizmek amacıyla da belirtilmiş olabilir.

önkol uzunluğunda, bir buçuk önkol genişliğinde ve bir buçuk önkol derinliğinde bir Tabot yaptığını hikâye ediyor ve bu tasvir Tanah'ı anımsatıyorsa da farklı hususlar bulunmaktadır. Bunlardan ilki iki tablet için bir geminin karnı⁸⁹ gibi şeklinde bir mahfaza yapmasını istemesidir. Bunun daha ileride belirteceğimiz üzere Tabot'a yüklenen sembolik anlamla ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun ötesinde bir diğer husus, Habeş Tabotu'yla ilgili anlatımlarda Kerubim melekleri detayının yer almamasıdır.⁹⁰ Yahudi geleneğinde önemli bir tema olan Kerubim melekleri Habeş geleneğinde oldukça siliktir. *Kebra Nagast*'a göre Ahit Sandığı'nın replikası, Azaryas'ın yanında getirmiş olduğu tahta parçalarıyla yapılmıştır. Üstünün örtülmesi onu nispeten gizleyecektir. Ancak gerek genel anlatımında gerekse de günümüzde Habeşistan'da örtülü de olsa replikalarda fark edilen husus, Kerubim tasvirlerinin olmadığıdır. Yine Ahit Sandığı'ndan farklı olarak mevzubahis sandıkların tek bir kişi tarafından taşınması hacimsel olarak da farklı olduklarını göstermektedir. Günümüzdeki sandık replikaları tek bir kişi tarafından başın üstünde taşındığı gibi I. Menelik'in onun intikalini konu edilen resimlerde de görüldüğü üzere Tanah'ta yanındaki çubukların yardımıyla omuzlarda taşınan Ahit Sandığı'ndan oldukça farklıdır. Bu noktada Lalibela sandıklarında görüldüğü üzere Habeş geleneğinde standart bir Tabot şeklinin olmadığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Dersana Siyon adlı eserde Kerubilerin yapımı ile ilgili detay bir anlatımın hatta mabed içindeki boyutları ve konumları Ahit Sandığı'ndan bağımsız olduğu da belirtilmelidir.⁹¹ Dolayısıyla Kerubimler konusunda birbirinden farklı anlatımlara rastlanıldığı görülmektedir.

Kebra Nagast'ın Kerubim'lere yer vermemesiyle, Süleyman Mabedi'nden alınan nesnenin tam olarak ne olduğu sorusu yeniden akla gelmektedir. Bu noktada Stuart Munro-Hay, XV. yüzyıl tarihli olduğu ileri öne sürülen bir *Kebra Nagast* dışında, hikâyenin XVI. yüzyılın ortalarındaki diğer versiyonlarının Habeşistan'a Ahit Sandığı'nın değil de sadece kanun tabletlerinin geldiğini iddia etmektedir.⁹² Tabot'un bugün sunak tabletine isim olması da bu görüşü destekleyecek mahiyettedir.

Kebra Nagast'ta I. Menelik'in Tabot'u Habeşistan'a götürürken izlediği rota üzerinde birtakım değerlendirmeler yapılmaktadır. *Kebra Nagast*'ın 53, 55 ve 58-59 bölümlerinde zikredilen bu yer isimlerine, I. Menelik'in ve onu takip eden Süleyman peygamberin konaklamaları münasebetiyle değinilmektedir. Buna göre

89 *Kebra Nagast*, 17:10.

90 Ahit Sandığı'nın Habeş topraklarına götürülmesi konusunda meleklerle ilişkili olaganüstü anlatımlar bulunmaktadır. Ancak bu meleklerle Kerubim denilmemektedir. Rabbin Meleğinin Azaryas'a plan konusunda yardım etmesi için bkz. *Kebra Nagast*, 46.Bölüm.

91 Dersana Siyon, 88.

92 Munro-Hay, *The Quest for the Ark of the Covenant*, 82.

53. bölümde I. Menelik annesinin şehri Gazze’de konaklamış bir gün sonra ismi Mesrin olan Gebes sınırına gelmiştir. Daha sonra ise Etiyopya sularına geldiklerinde Mısır vadisini sulayan bir nehirden (Takazi) bahsedilmektedir. Eserin 55. bölümde ise Mesrin’den ayrıldıktan sonra Eritre Denizi’ne oradan Sina Dağı’nın karşısına gelerek Kadeş’te durduklarından söz edilmektedir. Bundan sonra Medyan ülkesine doğru yol almış ve bir Habeşistan şehri olan Belontos varmışlardır. Eserin 58-59. bölümlerinde onları takibe çıkan Süleyman peygamberin de Mesr ülkesine geldiği ve Gebes halkını sorguladığı bildirilmektedir. Bu bölümde de peşinde oldukları kafilenin üçüncü gün Mesr ülkesinin nehrine (Takazi) vardıkları konuşulmaktadır. 59. bölümde Süleyman peygamberin İskenderiyeli Mısır asilzadesini sorgulaması esnasında ilginç bir şekilde onların Kahera’ya geldikleri bildirilmektedir. Burada Mesr nehri güzergâhlar arasında yer almaktadır. Bir diğer anlatıma göre (84. ve 85. bölümler) I. Menelik’in tek bir gün içinde Kudüs’ten Wakerom şehrine geldiği ve onu kraliçenin kendi ismiyle anılan yönetim şehri olan Dabra Makeda’nın kalesine koyduğu hikâye edilmektedir.⁹³

Oldukça karışık bir güzergâh çizen *Kebra Nagast*’ın anlatımına Bugde’in yorumu “yazarın coğrafi bilgisi yetersiz” şeklinde olmuştur. Diğer yandan güzergahı Salibi’nin tezi üzerine bina eden Bernard Leeman, Bezold ve Budge’in tercüme hataları yaptıklarını iddia etmektedir. Zira o, güzergâhın Mısır’ın aksine Arap yarımadasında aranmasını savunmaktadır. Budge’a yönelttiği tercüme hatası ise “su akıntısı” şeklinde olması gereken yerde Takkazi ismini kullanmasıdır. Yani ona göre Budge ve Bezold maksimalist bir yargıyla kitabı tercüme etmiş ve yanlış bir güzergâh üzerinde durmuşlardır. Üstelik Budge bu güzergaha bir de Takkazi’yi eklemiştir.⁹⁴ Bunun aksine Augustus B. Wylde Habeşistan’ın önemli nehri Takkazi’nin (Tekeze) kaynağına yakın bir yer olan Eyela Kudüs Micheal Kilisesinin Ahit Sandığının ikametgahı olduğuna dair bir inancı aktarmaktadır.⁹⁵

93 Amselu Tefera, “Cycles of Zion in Ethiopic Texts,” 145-146. Dabra Makeda’ya getirildikten sonra I. Menelik’in savaşlarda izlediği yol için bkz. *Kebra Nagast* 94. Bölüm. Tefera’nın şeması şöyledir: Yönetim Şehri (üç ay sürece)> Maya Abaw>Zaw ve Hadiyya>Gerra>Yılanlar Ülkesi (Sabadd’et)>Yönetim Şehri (üç ay sürece)>Saba (bir günde varıldı -Noba’ya karşı zafer, Mısır ve Medyen’e kadar uzanan hakimiyet)> Yönetim Şehrin (Dabra Makeda) >Abat> Hindistan (Etiyopya hediye takdimi).

94 Bernard Leeman, “The Sabaeen Inscriptions at Adı Kaweh Evidence Supporting The Narrative of the Sheba -Menelik Cycle of The *Kebra Nagast*,” African Studies Association of Australasia and Pacific Conference, University of Queensland, St Lucia, Brisbane, Australia, Friday 2 October 2009,10.

95 Augustus B. Wylde, *Modern Abyssinia*, (London: Methuen&Co.,1901), 352.

Kebrä Nagast'ta Dabra Makeda'nın Aksum'la aynı şehir olduğuna tam bir kanaat getirmeye engel olacak biçimde ifade belirsizlikleri bulunmaktadır.⁹⁶ Öyle ki *Kebrä Nagast*'ta Aksum ismi geçmemekte ve yönetim şehri ile nerenin kastedildiği dolaylı olarak anlaşılmaktadır. Bundan hareketle Dabra Makeda'nın Yeha olabileceği de dile getirilmektedir.⁹⁷ Diğer taraftan Tabot'un Ezana dönemine kadar 800 yıl Tana Kirkos'da⁹⁸ ikamet ettiğine dair anlatılar da bulunmaktadır.⁹⁹ Hatta bu anlatı temelinde Ahit Sandığı'nın Mısır'daki eski Yahudi yerleşkesinden biri olan Elefantin Adası'nda bulunduğu da farazi olarak ileri sürülebilmektedir.¹⁰⁰

Aksum'daki Siyon Meryem Kilisesi 4.yy veya 5.yy'da yapılmasıyla¹⁰¹ Tabot burada korunmaya başlanmış olsa bile sonraki dönemlerde Tabot'un zaman zaman başka yerlere taşındığı bilinmektedir. Kraliçe Gudith'in Aksum'u ele geçirmesiyle Tabot'un Zway Gölü'ndeki adaya taşındığına inanılmaktadır. Buna göre Tabot, bu gölün en büyük adası olan Debra Siyon'a yerleştirilmiştir. Gudith tehlikesinden sonra Tabot yeniden eski yerine getirilmiştir.¹⁰² Bir diğer dönüm noktası ise İslam fetihleriyle Gran Ahmet'in Aksum'u ele geçirmesidir. Gran Ahmed'in Aksum'daki Meryem Siyon Kilisesi'ni yaktığı rivayet edilmektedir. Lebna Dengel'in saltanatına denk gelen bu dönemde de Tabot'a taşınmış olduğu söylenmektedir.¹⁰³ Dönemin kaynaklarından *Futuhu'l-Habeşe*, Siyon'dan getirilen beyaz sunak

96 Bunun aksine Dersane Siyon içindeki Meryem'in Mucizeleri'le ilgili olarak, I. Menelik'in Aksum'da kilise yaptırdığından ve Tabot'u buraya yerleştirdiğinden ve 21 Hedar'da onun getirilişi kutlamalarından bahsedilmektedir. Tefera, *The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant*, 192.

97 Munro-Hay, *The Quest for the Ark of the Covenant*, 174-175.

98 Tana Kirkos, Habeşistan'ın Amhara bölgesindeki Tana gölünün doğusundaki bulunan bir adadır.

99 Munro-Hay, *The Quest for the Ark of the Covenant*, 178-180.

100 Elafentin Papirüslerinden anlaşıldığı üzere M.Ö. 7.yy'dan itibaren de bu adada İsrailoğullarının varlığı bilinmektedir. Manaşe zamanında Mabet'teki putperestliği protesto eden İsrailoğulları'nın burada Yahve adına bir mabetle örgütlendikleri tahmin edilmektedir. Graham Hancock işte bu Yahudilerin mabetlerinin yaklaşık olarak M.Ö. 410 kadar Ahit Sandığına sahip olduklarını daha sonra onun Tana Kirkos'a nakledildiğini iddia etmektedir. Graham Hancock, *The Sign and the Seal* (New York: Crown Publishers, 1992), 512-515.

101 Siyon Meryem Kilise'sinin Kral Kaleb (ö. 525) zamanında yapılmış olabileceği iddiası için bkz. Aykıt, *Etiyopya Kilisesi*, 179. Ayrıca kilisenin tarihi ve adanmasıyla ilgili yorum için bkz. Munro-Hay, *The Quest for the Ark of the Covenant*, 158-170.

102 Munro-Hay, *The Quest for the Ark of the Covenant*, 177-178.

103 Bir diğer anlatım Tana Kirkos'a taşındığı şeklindedir. Amselu Tefera, "Cycles of Zion in Ethiopic Texts," 151. Gran Ahmed dönemiyle ilgili bkz. Ibsa Ahmed Hassen, "Etiyopya Müslüman-Hıristiyan Savaşları (13-16. Yüzyıllar)," *Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 3:5 (2018): 71-92; Ibsa Ahmed Hassen, "Etiyopya Harar Bölgesinde Yeniden İslamlaşma," *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE, 2018.

taşının Siyon Meryem Kilise'sinden Tabr'a taşındığını nakletmektedir.¹⁰⁴ Daha sonra Tabot'tan Sarsa Dengel'in 1580 yılında onun huzurunda Siyon Meryem Kilisesi'nde taç giymesiyle haberdar olunmaktadır.¹⁰⁵ Tabot'un bir diğer nakil hikâyesi ise Katolikleştirme altındaki yönetimde 1620-1633 yılları arasında Bur'daki Diysa'ya götürülmesidir.¹⁰⁶

Günümüzde Habeş Tabotu'nu korumakla görevli Gebez¹⁰⁷ ünvanlı bir rahip bulunmaktadır.¹⁰⁸ Ömrü boyunca bu görevi üstlenen bu kişinin dışında başkalarının Tabot'un olduğu yere girmesi yasak kabul edilmektedir.¹⁰⁹ Bu rahibin Azaryas soyundan geldiğinin söylenmesi Süleyman Mabedi'nin ilk başkoheni olan Zadok'un soyunun ayrıcalığının Habeş topraklarına bir yansıması olarak gözükmektedir. Habeş Tabotu'nun görülmesi ise birçok hikâyeye konu olmaktadır. Habeş kaynaklarında onu, Aziz Yared ve 1691-1693 yılları arasında hüküm süren Kral İyasu'nun Tabot'u gördüğü nakledilmektedir.¹¹⁰

Sonuç olarak Habeş Tabotu'na dair anlatımlarda, onun bu topraklara gelişi, korunması ve günümüze kadar gelişi ile ilgili süreçte kopukluklar bulunmamakta

104 Sihab Al Din Ahmad b. Abd Al Kadir B. Salım b. Utman, Futuh Al Habashah, The Conquest of Abyssinia, Arapça Metinden Edisyon S. Arthur Strong, (Edinburg: Williams and Norgate, 1894), 32; Munro-Hay, The Quest for the Ark of the Covenant, 15-106. Bunun ötesinde daha sonraki kaynaklar Gran Ahmed'in fethi sırasında Tabot'un imha edildiği şeklindedir. Munro-Hay, The Quest for the Ark of the Covenant, 145.

105 Munro-Hay, The Quest for the Ark of the Covenant, 89-90.

106 Aksum Kitabı Tabot'un yolculuğunu aktarmaktadır. Tefera, "Cycles of Zion in Ethiopic Texts," 149-150.

107 Leslau'ya göre gebez koruyucu gözetici anlamında kilise yetkilisidir. Aksum'daki kilise içinde bu unvan kullanılmaktadır. Bunun yanında "Gebez Aksum" (Aksum'un Koruyucusu) unvanı da hem Habeş Tabot'u hem de Meryem için kullanılmaktadır. Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, 78-79.

108 Aykıt, Etiyopya Kilisesi, 105. Şehrin yöneticisine ise Nabura Ad denilmekte ve kilise yönetiminde üçüncü sırada yer aldığı aktarılmaktadır. Bu unvanlar arasında koruyucu veya evin koruyucusu anlamında aqabe ve bet tabağı bulunmaktadır. Munro-Hay, The Quest for the Ark of the Covenant, 101.

109 2020 yılında patlak veren Tigray Savaşı esnasında Siyon Meryem Kilisesi yakınlarında gerçekleşen patlamada Tabot'un kutsallığına halel gelmemesi adına toplanan kalabalıktan yaklaşık 800 kişinin öldüğü aktarılmaktadır. Harriet Sherwood, "Fabled Ark Could be Among Ancient Treasures in Danger in Ethiopia's Deadly War," The Guardian, 24. Jun.2021, <https://www.theguardian.com/world/2021/jan/24/fabled-ark-could-be-among-ancient-treasures-in-danger-in-ethiopias-deadly-war> (19.04.2022).

110 Munro-Hay, The Quest for the Ark of the Covenant, 135-138; Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, 60. Bunun yanında modern dönemde Etiyopya Araştırmaları uzmanı Edward Ullendorff, İngiliz ordusunda subay iken Siyon Meryem kilisesinde Tabot'u gördüğünü ancak onun orta çağdan kalma basit sandık olduğunu söylemektedir.

ve tezat anlatımlar zaman zaman aynı kaynakta bile yer almakta ve bu durum onun Habeşistan'daki varlığıyla ilgili şüpheleri arttırmaktadır.¹¹¹

Tabot'un Siyon olması ve Meryem ile Özleştirilmesi

Habeş geleneğinde Tabot ve Meryem arasında bir takım bağlantı kuran yorumlara rastlanılmaktadır. Örneğin Tabot'un ölçüleri ile Meryem'in İsa peygamber için ikametgâh olması arasında ilişki kurulmaktadır.¹¹² Ancak Tabot ve Meryem arasında kurulan ilişki sıradan bir yorum olarak görülmemelidir. *Kebrâ Nagast*'ta Musa'nın Tanrı'nın emri ile yaptığı Ahit Sandığı'ndaki bir ayrıntı Nuh'un Tabotu, Musa'nın Tabotu ve Meryem arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. Nitekim Tanrı, Musa'dan Ahit Sandığı'na içine gemi rahmi (karnı) yapmasını ve içine tabletleri koymasını istemektedir. Ahit Sandığı içindeki bu bölümün geminin rahmi olarak isimlendirilmesi Nuh'un gemisi ve kadın rahmi arasındaki bir ilişki kurması bakımından önemlidir.¹¹³ Daha sonra da Habeş sunaklarının içindeki bölme de bu isimle "*kers hemer*" (ክርሠ ሐመር)¹¹⁴ olarak isimlendirilmektedir.¹¹⁵

Meryem ve Tabot arasındaki ilişkinin bir diğer bağlantısı Siyon kelimesidir. Tanah'ın mirasını devralan Habeş geleneğinde Siyon'un birçok kullanımı mevcuttur. Tanah'a göre Mabet Tepesi ve Kudüs için kullanılan bu kavram, Habeş geleneğinde "Yeni Siyon" iddiasıyla Aksum (veya Lalibela) ve Etiyopya için kullanılmaktadır.¹¹⁶ Ancak *Kebrâ Nagast*'in Siyon için yaptığı açıklamadan biri, onun Tanrı'nın Yasa Tabotu olduğudur. *Kebrâ Nagast*'ta, birçok pasajda Siyon'un ne olduğunu açıklama babında "Tanrının Yasa veya Antlaşma Tabotu" denilmektedir ve onu Meryem'in

111 Munro-Hay Habeş tarihinin önemli dönüm noktalarında örneğin Aksum Krallığı-özellikle Kaleb zamanında onun varlığından bahseden kayıtlara rastlanılmadığını dolayısıyla onun varlık hikayesinin çok geç bir dönemde ortaya çıktığını iddia etmektedir.

112 Tabot'un 2,5 arşın uzunluğunda olması Adem ve Nuh arasındaki zamana (2556) işaret etmektedir. Bu sürenin sonunda Meryem'e benzeyen Nuh'un gemisi ortaya çıkmıştır. 1,5 arş genişliğindeki ölçü ise Nuh ile Musa arasındaki (1600) süreye işaret etmektedir ki bu süre içinde de Meryem Ahit Sandığı suretini almıştır. Yine 1,5 arşın derinliği ise Musa ve Meryem arasındaki süreye (1600) tekabül etmektedir ki Rabbin gerçek ikametgahı Meryem doğmuştur. Tefera, *The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant*, 19. Benzer yorumları rastlamak mümkündür. "Bazı din adamlarına göre Tabot, eskiden Ahit Sandığı'nın bir sembolü iken Hıristiyanlık ile 'İsa'nın kanayan bedeninin evi' haline gelmiştir. Böylece Tabot'a, İsa'nın kendini, insanları kurtarmak için feda etmesi gibi bir teolojik yorum yüklenmeye çalışılmaktadır." Aykıt, *Etiyopya Kilisesi*, 115.

113 *Kebrâ Nagast*, 15. Bölüm.

114 Literal olarak "Geminin rahmi" anlamına gelmektedir.

115 Fritsch, "The Altar in The Ethiopian Church History, Forms and Meanings," 473,484.

116 Tefera, *The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant*, 40-47.

cinsiyetine uygun olacak şekilde “Hanımefendimiz” olarak nitelendirmektedir. Bunun ötesinde eserde Siyon, Meryem ile aynileştirilmektedir. Siyon’un Meryem’in sureti sayılması ve bir ibadet nesnesi olarak algılanması *Kebra Nagast*’ın sözlerine de yansımıştır:

Eğer göksel Siyon aşağı inmemiş olsaydı, o zaman Tanrı Sözü ortaya çıkmazdı ve kurtuluşumuz gerçekleşmezdi. Şehadet surettedir; göksel Siyon kurtarıcımızın annesi Meryem’in sureti sayılacaktır. Çünkü inşa edilen Siyon’un içinde onun elleriyle yazılmış olan Yasa’nın On Sözü konuldu ve Yaratıcı Meryem’in rahminde ikamet etti ve onun vasıtasıyla her şey vücut buldu.¹¹⁷

Onun için Tanrı’nın Seyyar Yasa Mabedi Siyon’da dua etmeniz doğrudur. Onun benzerliği ve onun meyvesi kurtarıcının annesi Meryem’dir. Ona ibadet etmeniz doğrudur. Çünkü Tanrı’nın Seyyar Yasa Mabedi onun adına kutsanmıştır. Mikael ve Cebrail’e ibadet etmeniz doğrudur.¹¹⁸

İsa’nın Tanrı’nın kelamı olmasıyla paralel bir şekilde, nasıl ki Ahit Sandığı Tanrı’nın kelamını barındırıyor, Meryem de İsa’yı rahminde taşıyarak ona bir mekân sağlamış olmaktadır. Burada bir dönüşümden ya da yenilenmekten bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Böylece Musa’nın Tanrı’nın emriyle yaptırmış olduğu Ahit Sandığı, yeni bir boyut kazanmakta Meryem artık yeni Ahit Sandığı olmaktadır. Kutsal kitabın, kutsal şehrin yenilenmesi gibi kutsal bir nesne olan Ahit Sandığı yeni bir hal almış olmaktadır.

David Hubbard, *Kebra Nagast*’ta Tabot ile Meryem’in aynileştirildiğini üç dayanakla açıklamaktadır. Bunlardan ilki, Tabot ve Siyon’un “Annemiz” veya “Hanımefendimiz” olarak nitelendirilmesidir. O, bu tür bir nitelendirmenin bir Etiyopyalı Hıristiyan zihnindeki çağrışımının Meryem olacağını söylemektedir. İkinci dayanak ise tipolojik yorumlardır. Zira Meryem’in rahminin Tanrı’nın ikameti olduğundan bahsedilmektedir. Ona göre bu üçü arasındaki ilişkinin bir diğer göstergesi ise Etiyopya’daki birçok kilisenin Meryem’e adanmış olmasıdır.¹¹⁹

Diğer taraftan Dersana Siyon adlı eserde Meryem ile Tabot eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.¹²⁰ Tabot’un yapımından başlayarak başından geçenleri hikâye eden kitap, onun düşmanları nasıl öldürdüğünü, kralları nasıl yendiğini ve mucizeler gösterdiğini aktarmaktadır.¹²¹ Bu anlatım esnasında da Meryem ile Tabot’u özleştirdiği pasajlar yer almaktadır:

117 Kebra Nagast, 11. Bölüm, s. 83.

118 Kebra Nagast, 95 ve 104. Bölüm.

119 Hubbard, *The Literary Sources of The Kebra Nagast*, 339-340.

120 Dersana Siyon, 26,127,132.

121 Bu anlatımlardan bir kısmı, Hz. Muhammed ve İslam hakkındadır. Tefera, *The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant*, 206-210.

Gelin, sevinin, sevinin ve rahminde Her Şeye Egemen Rabb'in parmağıyla iki tablete yazılan On Emir'in bulunduğu gerçek Yasanın Sandığı Meryem Ana'nın bayramında şarkı söyleyin.¹²²

Habeş Tabotu'nun korunduğu kilisenin isminin Siyon Meryem olarak isimlendirilmesi de bunun diğer bir göstergesidir.¹²³ Tabot'un korunduğu bu şapel "Tablet Evi" anlamındaki *Indet Sillat* şeklinde isimlendirildiği gibi Meryem'in Evi anlamında *Indet Maryam* olarak isimlendirilmektedir.¹²⁴ Tabot'un Habeşistan'a getirilişi adına kutlanan bayramın 21 Hedar olması yine Meryem ile arasındaki bağı göstermesi açısından önemlidir. Bilindiği üzere Etiyopya Ortodoks Kilisesi'nde Meryem ile ilgili yaklaşık 33 yortu bulunmaktadır. Doğumu, adanması, hamile kalması, Mısır'a kaçması, ölmesi ve göğe yükselmesi vb. birçok temada Meryem ile ilgili yortular gerçekleştirilmektedir. Ayrıca her ayın 21. günü de Meryem anısına kutlanmaktadır.¹²⁵ İşte 21 Hedar (30 Kasım) günü Meryem ve Tabot Siyon'un adına gerçekleştirilen bir yortudur.¹²⁶ Bu yortu, Meryem'e adanan bütün kiliselerde kutlandığı gibi Tabot'un korunduğu Siyon Meryem Kilisesi'nde daha büyük bir coşkuyla kutlanmaktadır.¹²⁷ Bugünde Habeşistan'ın dört bir yanından ziyaretçiler bu kiliseye gelmektedir. Ahit Sandığı'nın Filistililer'den İsrailoğullarına geri dönüşüyle de birleştirilen bu yortu, esas itibarıyla Tabot'un I. Menelik zamanında Habeşistan'a getirilmesi üzerine bina edilmiş görülmektedir. Bu yortuda Dersana Siyon okunmaktadır.¹²⁸ Öyle ki kısır kadınların bu kitabı taşıyarak Tabot'un -yani Meryem'in- önünde yaptıkları adağa, Meryem'in yardım edeceğine inanılmaktadır. Yine bugünde okunan Mezmurlar 87:5-6 cümlesi farklı olarak yorumlanmaktadır:

Evet, Siyon için söylenecek, 'Bu ve bu onun içinde doğdu', ve En Yüksek'in kendisi onu yerleştirdi. Efendi/Rab, halkları kaydederken sayacak: bu orada doğdu.¹²⁹

122 Dersana Siyon,128.

123 Bu kilise ismini, Kudüs Patriği tarafından 340 yılında Siyon Dağı üzerinde yaptırılan Siyon Kilisesi'nde almış görünmektedir. Bkz. Mauricio Lapchik Minski, "The New and the Old Jerusalem- An Ethiopian Christian Perspective," The Hebrew University of Jerusalem Faculty of Humanities Department of Comparative Religion, 2016, s. 7. Ancak dikkat çeken husus Kilisenin aynı zamanda Meryem'e adanmış olmasıdır.

124 Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, 47.

125 Tabot'la doğrudan ilgili diğer bir bayram Timket (suya daldırmak)'dir. İsa'nın vaftiz olması anısına kutlanan bayram'da(11 Ter- 19 Ocak) Tabot din adamlarının başlarının üstünde örtülü bir şekilde topluca vaftiz olunan yere getirilmektedir.

126 Kassa Nigus, "The Feast of the Ark of the Covenant," Mahibere Kidusan, <https://eotcmk.org/e/the-feast-of-the-ark-of-the-covenant-2/> (12/04/2022).

127 Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, 20-21.

128 Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, 60-63.

129 Munro-Hay, The Quest for the Ark of the Covenant, s. 233, 34. dipnot.

Neticede Habeş geleneğinde Ahit Sandığı'nın sunak tabletine dönüşümüne veya geçişkenliğine benzer bir durum, onun Meryem ile aynileştirilmesinde gözükmektedir. Tabot'un Meryem ile eş anlamlı kullanılması Eski Ahit Sandığı'ndan Yeni Ahit Sandığına geçişin bir göstergesidir.

Sonuç

Kuran'ın Ahit Sandığı için özellikle Tabut ismini kullanması özenle seçilmiş gözükmektedir. Nitekim bu seçim söz konusu nesnenin Mısır kökeniyle uyum arz etmektedir. Habeş geleneği ise Ahit Sandığı'nın kökeni ve akıbetinden ziyade ona yüklediği yeni anlamlarla temeyyüz etmektedir. Ahit Sandığı'nın Süleyman Mabedi'nden Etiyopya'ya intikal hikâyesi, birçok yönden müphem noktalar barındırmakta ve tezat bilgiler içermektedir. Ancak Habeş geleneğinin Tabot algısı, Yahudilik ve Hıristiyanlığı mezcetmesi adına bir dönüşüm ve yeni bir anlam yükleme örneğidir. Habeş geleneğinde Tabot'tan, ilk olarak Ahit Sandığı'ndan ziyade ekmek şarap ayininde kullanılan sunak tableti anlaşılmaktadır. Çevre Hıristiyan mezheplerinde kilisenin kutsallığının meşruiyetinin temsili olan sunak tabletine, Habeş geleneğinde Ahit Sandığı'nın ismi ve özellikleri yüklenmiştir. Bu durumda Tabot bir yönden (eski) Yahudi bir yönden (yeni) Hıristiyan unsurları birleştirmektedir.

Habeş geleneğinde Tabot zaid İsa'nın annesi olan Meryem ile özleştirilmektedir. Ahit Sandığı'nın Tanrı'nın veya isminin ikametgâhı olması onun ayırt edici özelliğidir. Bunun yeni yorumu Tabot-Siyon ve Meryem'i aynı çizgiye getirmek olmuştur. Tabot yine Tanrı'ya ikametgahlık yapmaktadır. Ancak Yahudilikte var olan kavramlara yeni anlamlar yükleyerek Tanrı'yı barındıran Yeni Ahit Sandığı, Meryem olmaktadır. Bu durum Habeş kilisesinde özel bir yeri olan Meryem'e yüklenen anlam açısından önemlidir. Tabot örneğinde olduğu üzere Siyon'un Meryem ile aynileştirilmesi bu topraklarda Meryem ile ilgili inançların boyutuna dair daha derin araştırmaların yapılmasını; bunun yanında yine onun Ahit Sandığı'yla özleştirilmesinin de Sekine kavramının mahiyetini anlamada Siyon kavramının da göz önünde bulundurulmasını gerekli kıldığı kanaatindeyiz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Abu Salih, The Armenian. *Churches and Monasteries of Egypt and Some Neighbouring Countries*. Oxford: The Clarendon Press, 1895.
- Altinel, Tolga Savaş, “Kur’an’ın Kavram ve Bağlam Hassasiyetine Bir Örnek Olarak İdris Peygamber”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61:1 (2020), 1-29.
- Aykit, Dursun Ali. *Etiyopya Kilisesi*. İstanbul: Ayışığı Kitaplığı, 2013.
- Bezold, Carl (Translated by). *Kebrā Nagast, Die Herrlichkeit der Könige*. München: Verlag der K. Akademie der Wissenschaften, 1905.
- Buckley, Jorunn Jacobseni. *The Mandaeans, Ancient Texts and Modern People*. Oxford University Press, 2002.
- Budge, E. A. Wallis. *History of Abyssinia II*. Routledge 2014.
- Budge, E. A. Wallis (Translated by). *The Queen of Sheba and Her Son Menyelek*. London, Boston, Mass. [etc.]: The Medici Society, limited, 1922.
- Charles, Robert Henry. *The Ethiopic Version of the Book of Enoch*. Oxford: Clarendon Press, 1906.
- Dillmann, Augustus (ed.). *Veteris Testamenti Aethiopici Tomus Primus, sive Octateuchus Aethiopicus*, 3 fasc., Leipzig, 1853–1855.
- Durak, Nihat. *Süryani Ortodoks Kilisesi'nde İbadet*. İstanbul: Ragbet, 2011.
- Falk, David. *The Ark of the Covenant in Its Egyptian Context: An Illustrated Journey*. Peabody, Massachusetts: Tyndale House Publishers, 2020.
- Fritsch, Emmanuel. “The Altar in The Ethiopian Church History, Forms and Meanings,” *Inquiries into Eastern Christian Worship, Eastern Christian Studies 12*, Bert Groen, Steven Hawkes-Teeple and Stefanos Alexopoulos (Editors), 443-510. Peeters Leuven, Paris , Walpole, Ma 2012.
- Geiger, Abraham. *Judaism and Islam*, M.D.C.S.P.C.K. Press, 1898.
- Gelaw, Sergew. (Geez ve Amharice Tercüme), *Kebrā Nagast, ክብረ ነገሥት, (ጵንቋዎች ጥናትና ምርምር ማለክል አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ*, Adis Ababa: Languages Research Center Addis Ababa University, 1994.
- Getatchew, Haile. “A History of the Tabot of Atronesa Maryam in Amhara (Ethiopia).” *Paideuma: Mitteilungen zur Kulturkunde* Bd. 34 (1988): 13-22.
- Gürkan, Salime Leyla. “Sekine”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.36, 329-330.
- Hancock, Graham. *The Sign and the Seal*. New York: Crown Publishers, 1992.
- Hassen, Ibsa Ahmed. “Etiyopya Müslüman-Hıristiyan Savaşları (13-16. Yüzyıllar).” *Kırıkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 3:5 (2018): 71-92.
- Hassen, Ibsa Ahmed, “*Etiyopya Harar Bölgesinde Yeniden İslamlaşma*.” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2018.
- Heidel, Alexander. *The Gilgamesh Epic And Old Testament Parallels*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1949.
- Hubbard, David Allan. “*The Literary Sources of The Kebrā Nagast*,” PhD diss., University of St. Adrews, 1956.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed ‘Alî b. Aḥmed el-Endelusî. *el-Faṣl fi’l-Milel ve’l-’Ehvâ’i ve’n-Nihâl*, Kâhîre: Mektebetu’l-Ḥâncî.
- İbn Keşîr, Ebû’l-Fidâ’ İsmâîl b. ‘Omer b. Keşîr ed-Dimeşķî. *Ḳıṣaṣu’l-’Enbiyâ’*. nşr. Muṣṭafâ ‘Abdulvâhid. Kahire: Dâru’t-Te’lif, 1388/1968.

- Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of the Qur'ân*. Leiden & Boston: Brill, 2007.
- Kaçan, Lütfi. *Kitab-ı Mukaddes ve İslam Geleneğinde Ahid Sandığı*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2004.
- King, R. D. Geoffrey. "İslam Öncesi Dönemde Kâbe'deki Resimler", çev. Ayşe Ersay Yüksel, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57 (2016): 175-194.
- Leeman, Bernard. "The Sabaeen Inscriptions at Adı Kaweh Evidence Supporting The Narrative of the Sheba -Menelik Cycle of The Kebra Nagast," African Studies Association of Australasia and Pacific Conference, University of Queensland, St Lucia, Brisbane, Australia, Friday 2 October 2009.
- Leslau, Wolf. *Comparative Dictionary of Ge'ez*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1991.
- Marcus, David. "The Term "coffin" in the Semitic Languages." *Janescu* 7 (1975): 85-94.
- Meral, Yasin, *Samiri'nin Buzağısı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Meral, Yasin, *Yahudilerin Ahir Zamanı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: MileNihal, 2021.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen 'Alî b. el-Hüseyn b. 'Alî. *Murûcu'z-Zeheb ve Me'âdinu'l-Cevher* (nşr. Es'ad Dâğır). Kûm: Dâru'l-Hicre, 1409H.
- Munro-Hay, Stuart. *The Quest for the Ark of the Covenant*. London, New York: I.B.Tauris & Co Ltd, 2005.
- Nigus, Kassa. "The Feast of the Ark of the Covenant," *Mahibere Kidusan*, <https://eotcmk.org/e/the-feast-of-the-ark-of-the-covenant-2/> (12/04/2022).
- Noegel, Scott B. "The Egyptian Origin of the Ark of the Covenant," *Israel's Exodus in Transdisciplinary Perspective: Text, Archaeology, Culture, and Geoscience (Quantitative Methods in the Humanities and Social Sciences)*, 2, Thomas E. Levy, Thomas Schneider, and William H.C. Propp, eds, 223-242. New York: Springer, 2015.
- Parfitt, Tudor. *The Lost Ark of the Covenant Solving the 2,500-Year-Old Mystery of the Fabled Biblical Ark*. Harper Collins e-book, 2009.
- Patai, Raphael. *The Hebrew Goddess*. Detroit: Wayne State, University Press, 1990.
- Sa'id b. Mansûr, Ebû 'Osmân Sa'id b. Mansûr el-Horâsânî. *et-Tefsîr min Suneni. Sa'id b. Mansûr* (nşr. Sa'd b. 'Abdullâh b. 'Abdulâzîz Âl-i Hamîd), I-V, Dâru's-Sâmî'î, 1417/1997.
- Sarıkoçlu, Ekrem. "Babil'de Hârut ve Mârut'un Melekliği Meselesi." *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33, (2014/2): 141-146.
- Sıhab Al Din Ahmad b. Abd Al Kadir b. Salim b. Utman. *Futuh Al Habashah, The Conquest of Abyssinia*. S. Arthur Stron (Arapça Metinden Edisyon). Edinburg: Williams and Norgate, 1894.
- Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. nşr. 'Abdullâh b. 'Abdilmuhsin et-Turkî. Dâru Hicr, 1422/ 2001.
- Tefera, Amsalu. *The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, Critical Edition and Annotated Translation of Dərsanä Şəyon*. Boston, Leiden: Brill, 2015.
- Tefera, Amsalu, "Cycles of Zion in Ethiopic Texts," *Essays in Ethiopian Manuscript Studies, Supplement to Aethiopia. International Journal of Ethiopian and Eritrean Studies* 4, Alessandro Bausi, Alessandro Gori, and Denis Nosnitsin (ed.), 145-152. Harrassowitz Verlag · Wiesbaden 2015.
- Tvedtnes, John A. "Ark of the Covenant . . . Again." *Review of Books on the Book of Mormon 1989-2011*, 20:2 (2008):130-139.
- VanderKam, James (trans.). *Sefer ha-Yovlim*. 2015.
- Wylde, Augustus B. *Modern Abyssinia*. London: Methuen&Co.,1901.

Yener, Nur (çeviren). *Saba Melikesi Belkıs*. Ankara: Yurt Yayınları, 2017.

Yıldırım, Münir. “Afrika’da Kadim Bir Kilise: Etiyopya Ortodoks Kilisesi,” *Milel ve Nihal* 10:2 (2013): 113-131.

Yoreh, Rabbi Tzemah. “The Two Arks: Military and Ritual,” <https://www.thetorah.com/article/the-two-arks-military-and-ritual> (15/04/2022).

